МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: **ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ ДО ФЕНОМЕНУ ЧАЙЛДФРІ**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0533-з
спеціальності 053– Психологія
Ходак Діана Ігорівна
Керівник: Голованова Т.П., к.пед.н., доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності
Рецензент: Мосол Н.О., к. психол. н., доцент кафедри психології

Запоріжжя 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

«____»_____2024 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Ходак Діані Ігорівні

Тема роботи Психологічні чинники ставлення сучасної молоді до феномену чайлдфрі

керівник роботи Голованова Т.П., к.пед.н., доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності

затверджені наказом ЗНУ від «24» 09 2024 року № 1446-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: визначити поняття «чайлдфрі»; з'ясувати соціально-психологічні характеристики міленіалів: носіїв субкультури чайлдфрі; дослідити дискурс чайлдфрі в наукових дослідженнях; проаналізувати дискурси чайлдфрі - користувачів соціальних мереж та їх стратегії; позглянути взаємозв'язок між соціалізацією молоді та проблемами, з якими стикаються чайлдфрі.

5. Перелік графічного матеріалу: -

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Голованова Т. П., доцент		
Розділ 1	Голованова Т. П., доцент	.	
Розділ 2	Голованова Т. П., доцент		
Висновки	Голованова Т. П., доцент		

7. Дата видачі завдання: 21.02.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2024 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2024 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2024 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень- червень 2024 р.	Виконано
5	Написання висновків	серпень-вересень 2024 р.	Виконано
6	Передзахист	жовтень 2024 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2024 р.	Виконано

Студентка _____Д. І. Ходак

Керівник роботи _____Т.П. Голованова

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ А.О. Неманежина

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 72 сторінки, 58 джерел.

Об'єкт дослідження — феномен «чайлдфрі» як соціально-психологічне явище.

Предмет дослідження — соціально-психологічні механізми формування ставлення молоді до феномену «чайлдфрі».

Мета дослідження — комплексне вивчення соціально-психологічних механізмів ставлення молоді до феномену «чайлдфрі», виявлення їх взаємозв'язку з процесами соціалізації та роллю дискурсу.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень для визначення психологічних та соціальних чинників, що впливають на ставлення до феномену «чайлдфрі»; емпіричні: спостереження, рефлексія, контент-аналіз, дискурсивний аналіз.

Наукова новизна полягає в інтеграції підходів психології та соціальної психології для дослідження феномену «чайлдфрі».

Практична значущість полягає в розширенні науково-практичних знань з проблеми взаємодії психологічних і соціальних факторів у формуванні ставлення до «чайлдфрі», а також для розвитку методів зміни соціальних установок та стереотипів у суспільстві. Результати роботи можуть бути впроваджені в роботу психологів, соціальних працівників, працівників освіти та громадських діячів, що працюють в галузі сімейної політики.

ФЕНОМЕН «ЧАЙЛДФРІ», СУЧАСНА МОЛОДЬ, ДИСКУРС, СТАВЛЕННЯ, ПОКОЛІННЯ, СОЦІАЛІЗАЦІЯ, ІДЕНТИЧНІСТЬ.

SUMMARY

Khodak D. I.Psychological factors of modern youth's attitude to the childfree phenomenon.

Master's qualification thesis: 72 pages, 58 sources.

The object of the study is the social activity of women.

The subject of the research is socio-psychological mechanisms of shaping the attitude of young people to the phenomenon of «childfree».

The purpose of the work - a comprehensive study of the socio-psychological mechanisms of youth attitudes towards the phenomenon of «childfree», identifying their relationship with socialization processes and the role of discourse.

Research methods: theoretical: analysis, classification and systematization of scientific sources, comparison and generalization of research data to determine the psychological and social factors that influence attitudes towards the childfree phenomenon; empirical: observation, reflection, content analysis, discourse analysis.

The scientific novelty lies in the integration of psychology and social psychology approaches to study the phenomenon of «childfree».

The practical significance is to expand the scientific and practical knowledge on the problem of the interaction of psychological and social factors in shaping attitudes towards childfree, as well as to develop methods for changing social attitudes and stereotypes in society.

Field of use: The results of the work can be implemented in the work of psychologists, social workers, educators and public figures working in the field of family policy.

CHILDFREE PHENOMENON, CONTEMPORARY YOUTH, DISCOURSE, ATTITUDE, GENERATION, SOCIALIZATION, IDENTITY.

ЗМІСТ

ВСТУП**…**……..7
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ЧАЙЛДФРІ…….11
1.1. Визначення поняття «чайлдфрі»……...11
1.2. Соціально-психологічна характеристика міленіалів: носіїв субкультури чайлдфрі…….14
1.3. Дискурс феномена чайлдфрі у наукових дослідженнях ……24
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСІВ ЧАЙЛДФРІ - КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ……...31
2.1. Вибірка та методи дослідження чайлдфрі……...31
2.2. Аналіз дискурсів чайлдфрі - користувачів соціальних мереж……..35
3.2. Чайлдфрі та проблеми соціалізація молоді…….55
ВИСНОВКИ…….....63
СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….....67

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні відбуваються трансформаційні перетворення в усіх сферах суспільного життя, зокрема, й сімейній, які безпосередньо впливають на соціалізацію сучасної молоді. Одна із проблем, яка все частіше підіймається в обговореннях науковців, є «чайлдфрі» — свідома відмова від материнства та батьківства. За результатами досліджень, в ЄС та США поширеність добровільного не материнства становить близько 6%, при цьому в Україні, згідно з дослідженням «Сім'я та діти» 2008 року, 1,2% людей погоджувалися з ідеєю «чайлдфрі» (відмова від дітей за власним вибором). Причому у молодших вікових групах (до 30 років) цей показник був трохи вищий — 1,5%, але серед старших людей (понад 30 років) значно нижчий — лише 0,7%. Таким чином, добровільне не материнство в Україні більше залежить від віку, аніж від статі [1]. Дослідники описують зміни в рівні народжуваності в Україні з 1991 року, акцентуючи на тому, як цей показник знижувався протягом десятиліть: з 1,78 дітей на жінку в 1991 році до 1,08 в 2001 році, з незначним підвищенням до 1,53 в 2012 році і знову зниженням до 1,37 у 2017 році. Цей спад народжуваності пояснюється економічними та соціальними змінами, зокрема переходом України до більш розвинених індустріальних або постіндустріальних суспільств, що супроводжується високим рівнем урбанізації та емансипацією жінок [10].

В умовах поглиблення демографічної кризи, спричиненої війною, економічними труднощами та соціальними трансформаціями, проблема «чайлдфрі» набуває особливого значення, оскільки впливає на вирішення питань стабільності та розвитку нації. Зважаючи на ці виклики, Міністерство соціальної політики України розробило проєкт демографічної стратегії до 2040 року, якій було затверджено 30 вересня 2024 р. [29].

Ця Стратегія безпосередньо пов'язана з проблемою соціально-психологічних чинників ставлення сучасної молоді до феномену «чайлдфрі»,

оскільки вказується на важливу роль ціннісних змін, які перенесли фокус з кількості народжених дітей на їхню якість, а також на бажання сучасних молодих людей реалізувати себе поза межами традиційних ролей материнства та батьківства. Стратегія передбачає подолання негативних стереотипів та наративів щодо ролі батьківства та материнства, що є важливим аспектом для психологічної роботи з молоддю. Вивчення феномену «чайлдфрі» у цьому контексті є необхідним кроком для розуміння причин, які ведуть до зниження народжуваності, та для розробки ефективних механізмів підтримки сімейних цінностей в Україні.

Очевидно, що особливістю сучасного життєвого періоду для молодих людей, зокрема жінок та чоловіків, є необхідність адаптації до нових соціальних і психологічних умов, зокрема у контексті війни та змінюваних гендерних ролей. І в цьому плані наукові психологічні дослідження та практичні рекомендації з проблеми «чайлдфрі», є необхідними компонентами профілактичних програм системи сімейної та демографічної політики.

Аналіз наукових джерел дозволяє дійти до висновку, що проблема «чайлдфрі» є предметом інтересу українських та закордонних дослідників. Проблематика феномену «чайлдфрі» розглядається в роботах О. Баєр, О. Глушко (визначення явища чайлдфрі та психологічний аналіз характеристик осіб-чайлдфрі); Л. Клименко (профілактика свідомої бездітності серед молоді); В. Коломієць (вплив чайлдфрі на суспільство), Г. Калініна, М. Малюга (сінглтони як новий тренд); Д. Лінінг (феномен чайлдфрі як прояв конфлікту з традиційними сімейними цінностями); О. Лукасевич (психологічний аналіз чайлдфрі), А. Мітіна, М. Ткалич (особливості гендерної ідентичності носіїв субкультури чайлдфрі), К. Іліуц М. Малюга, М. Мамчур, О. Морозова, К. Слюсар (вплив чайлдфрі на суспільство, сім'ю), А. Улановська (чайлдфрі як соціальний феномен); О. Яцина (дитинство як цінність, сімейні практики в контексті постмодернізма); О. Стрельник (питання пронаталізму). Закордонна

дослідниця A. Bays досліджувала сприйняття, емоції та поведінку відносно жінок відповідно до їх батьківського статусу; Elizabeth A. Hintz, Clinton L. Brown вивчали, як у спільнотах «чайлдфрі» через онлайн-спілкування та соціальні взаємодії люди, які не мають дітей, відбувається ідентифікація чайлдфрі.

Дослідники також аналізують, як ці люди стикаються з осудом і стигмою в суспільстві та як вони захищають свій вибір, пояснюючи, чому вирішили не мати дітей. Це допомагає краще зрозуміти, як соціальні, культурні та психологічні фактори взаємодіють, коли йдеться про явище «чайлдфрі».

Окрема група досліджень стосується проблем ставлення батьків до дітей, цілісного підходу до вивчення особистості, механізмів адаптації, проблеми домашнього насильства, інтегративного підходу в психології, якісним методам дослідження. Ця проблематика представлена в матеріалах Всеукраїнських, Міжнародних конференцій, монографіях [4; 5; 22; 32; 35; 44; 58]. Але попередній аналіз сучасної літератури свідчить про те, що в науковому плані проблема соціально-психологічних чинників ставлення сучасної молоді до феномену чайлдфрі через аналіз дискурсивних практик відносно цього феномену в суспільстві залишається малодослідженою.

Об'єкт дослідження — феномен «чайлдфрі» як соціально-психологічне явище.

Предмет дослідження — соціально-психологічні механізми формування ставлення молоді до феномену «чайлдфрі».

Мета дослідження — комплексне вивчення соціально-психологічних механізмів ставлення молоді до феномену «чайлдфрі», виявлення їх взаємозв'язку з процесами соціалізації та роллю дискурсу.

Гіпотеза дослідження — ставлення молоді до чайлдфрі формується в процесі соціалізації та є результатом поєднання внутрішніх переконань (субкультурних цінностей, індивідуальних амбіцій) та зовнішніх чинників

(соціальні мережі, економічні умови, поколінний вплив), де ключову роль відіграють культурні дискурси.

Завдання:

1. Визначити поняття «чайлдфрі».

2. З’ясувати соціально-психологічні характеристики міленіалів: носіїв субкультури чайлдфрі.

3. Дослідити дискурс чайлдфрі в наукових дослідженнях.

4. Проаналізувати дискурси чайлдфрі - користувачів соціальних мереж та їх стратегії.

5. Розглянути взаємозв'язок між соціалізацією молоді та проблемами, з якими стикаються чайлдфрі.

Методи дослідження: огляд, теоретичні: аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень для визначення психологічних та соціальних чинників, що впливають на ставлення до феномену «чайлдфрі»; емпіричні: спостереження, рефлексія, контент-аналіз, дискурсивний аналіз.

Наукова новизна полягає в інтеграції підходів психології, соціальної психології, вікової психології для дослідження феномену «чайлдфрі».

Практична значущість полягає в розширенні науково-практичних знань з проблеми взаємодії психологічних і соціальних факторів у формуванні ставлення до «чайлдфрі», а також для розвитку методів зміни соціальних установок та стереотипів у суспільстві. Результати роботи можуть бути впроваджені в роботу психологів, соціальних працівників, працівників освіти та громадських діячів, що працюють в галузі сімейної політики.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 58 найменувань. Загальний обсяг основного тексту 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1.
ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ЧАЙЛДФРІ

1.1. Визначення поняття «чайлдфрі»

Термін «чайлдфрі» часто викликає неоднозначні асоціації та навіть негативні уявлення. На перший погляд, він може звучати так, ніби люди, які не бажають мати дітей, є дітоненависницями або що їхній вибір пов’язаний з якоюсь неприязню до дітей. Крім того, подібні асоціації нагадують слово «лактозофрі», що може ввести в оману, натякаючи на певні обмеження чи захворювання, замість того, щоб відобразити особисте рішення.

Проте важливо зрозуміти, що «чайлдфрі» — це не заперечення дітей як таких, а вибір людей, які не прагнуть пережити досвід батьківства. Це рішення ґрунтується на власних переконаннях, потребах та життєвих пріоритетах. Люди, які ідентифікують себе як чайлдфрі, не мають нічого проти дітей, але вони не бачать себе в ролі батьків і не вважають це частиною свого життєвого шляху.

Термін «чайлдфрі» з'явився на початку 1900-х років [56], однак більш широке використання він набув у 1970-х, коли феміністки почали описувати такою категорією жінок, які добровільно вирішили залишитися бездітними. Суфікс «free» в англійській мові акцентує на свободі вибору і відсутності будь-яких зобов'язань, що часто є основним мотивом тих, хто не хоче мати дітей. Дослідники стверджують, що зародження руху чайлдфрі відбулося в межах діяльності Національної Організації для Не-Батьків, що припадає на початок 1970- х років у США, в Каліфорнії. Цей рух набув популярності завдяки саме цій організації, попри те, що натепер вона вже припинила своє існування [33].

Поширення цього феномену у світі набуло в 90-ті роки XX ст., коли шкільна вчителька Леслі Лафаєт створила віртуальну спільноту «The Childfree Network» для захисту прав бездітних сімей, вважаючи, що вони дискримінуються державою в усіх сферах [18]. У Канаді існує соціальна спільнота NoKidding! Відтоді позиція свідомої відмови від батьківства знайшла чимало прибічників у всьому світі. NoKidding!, наприклад, має представництва не лише в Канаді, а й у Сполучених Штатах, Новій Зеландії, Іспанії, Китаї та Австралії. До речі, в Австралії навіть намагалися створити політичну чайлдфрі-партію, однак поки що успіхом ця спроба не увінчалася. Зміни в соціально-культурних та політичних умовах життя мають великий вплив на соціалізацію молоді. В умовах розвитку демократії й прав людини, особливо прав гендерної рівності в Україні, важливо враховувати вплив на індивідуальні вибори та права молодих людей, таких соціальних феноменів, як чайлдфрі [33].

Чайлдфрі (англ. childfree – вільний від дітей; англ. childless by choice, voluntary childless – добровільно бездітний) – рух, субкультура та вже певною мірою ідеологія, що характеризується свідомим небажанням мати дітей. Сам термін «child-free» або «childfree» («вільний від дітей») був уведений на черговій хвилі емансипації захисниками прав людини на противагу англомовному терміну «childless» («бездітний») або «childlessness» («добровільна бездітність»), підкреслюючи в такий спосіб, що відсутність дітей – це привілей сучасного розвиненого соціуму [33]. Чайлдфрі – це люди, які добровільно відмовляються від дітей та свідомо не хочуть їх заводити. Формуванню таких поглядів не завжди передували певні переконливі причини, і тут не йдеться про відмову від сексуального життя або про створення сім'ї. Треба розрізняти поняття «чайлдлісс» (анг. child-less), «чайлдхейтер» (англ. childhater) від «чайлдфрі» та їх представників. Чайлдлісс – це людина, що не може мати дітей через наявні медичні протипоказання, або індивідуальні медичні причини. Чайлдхейтер – це людина, що ненавидить дітей, або відчуває огиду, відразу до всього, що

пов’язано з дітьми. Чайлдфрі, як вже відомо, це людина, яка по якомусь своїм причинам просто не хоче мати дітей. Представників чайлдфрі може не влаштовувати лише «дискомфорт, який супроводжує наявність дітей або їх поведінка».

На основі класифікацій Дж. Виверса, Д. Ніла і Х. Джоши дослідники [40] виділитли кілька типів представників руху чайлдфрі, кожен з яких має свої мотиви та переконання:

«Реджектори» (відмовники) — ці люди виражають ворожість до дітей та всього, що пов'язано з процесом дітонародження та виховання. Вони не тільки не хочуть мати дітей, але й часто негативно ставляться до самого факту дитячого існування, сприймаючи дітей як джерело труднощів і стресу.

«Аффексьонадо» (натхнені) — хоча ці люди в цілому не відкидають дітей, вони вважають їх зайвим тягарем, що перешкоджає повноцінному та вільному життю. Для них життя без дітей є найбільш привабливим і комфортним варіантом, оскільки дає більше простору для самореалізації та особистої свободи.

«Хвилеподібні відмовники» — це особи, які постійно коливаються у своєму рішенні щодо материнства та батьківства. Вони не можуть визначитися, чи хочуть вони мати дітей, і їхнє ставлення змінюється з часом. Завдяки доступності контрацепції ці люди, ймовірно, так і не стануть батьками.

«Постійні відкладачі» — ці особи постійно відтягують рішення про народження дітей, зосереджуючись на кар'єрі або інших аспектах життя. Їхня стратегія «потім» часто переходить у «ніколи», оскільки із часом вони все більше переконуються, що не хочуть мати дітей.

Ця типологія відображає різні психологічні та соціальні причини, які стоять за вибором не мати дітей, а також варіативність у ставленні до батьківства серед представників руху чайлдфрі [10].

Рух чайлдфрі в Україні став відомий з 2004 року, але ще й досі не сприймається так серйозно як в інших країнах через панівну позицію традиційної моралі людей старшого покоління. Добровільний відказ від народження дітей спочатку сприймався українцями з зацікавленням, дивуванням від нового закордонного явища, але далі після більш детального огляду рух усвідомленої відмови від материнства розглядався як егоїзм, відхилення від соціально прийнятих норм, безвідповідальність тощо. Вибір відмови від материнства чи батьківства для багатьох молодих людей стає важливою частиною процесу самовизначення і самореалізації. Цей рух відображає не лише зміни в особистих переконаннях, але й порушує традиційні уявлення про роль людини в суспільстві та її обов'язки перед родиною [9; 20].

1.2. Соціально-психологічна характеристика міленіалів: носіїв субкультури чайлдфрі

Проблему формування ставлення до чайлдфрі сьогодні розглядають через поколінний підхід [59]. Соціологічні дослідження відмови молодих людей від народження дітей та зростання явища чайлдфрі, дозволяють стверджувати , що ця тенденція характерна для міленіалів і покоління Z. За даними дослідження, жінки віком від 26 до 35 років, які не перебувають у шлюбі, мають вищу освіту, живуть самостійно та забезпечують себе, становлять основну соціальну групу, схильну до чайлдфрі. Їхній вибір може бути зумовлений бажанням зберегти незалежність та кар'єрні амбіції, а не витрачати час на виховання дітей [11; 28].

Дослідники стверджують, що психологічні фактори, які впливають на вибір бути чайлдфрі, не зводяться лише до особистих потреб і бажань людини. Окрім цього, важливу роль відіграють соціальний тиск, зміни в культурних уявленнях та ціннісних орієнтаціях суспільства. Люди, які обирають жити без дітей, часто знаходять підтримку у відповідних

спільнотах в соціальних мережах. Саме тому дослідники аналізують наративи (тобто розповіді та ідеї), які формуються в цих мережах, оскільки вони дають змогу обговорювати та поширювати різні погляди на цей вибір і на питання чайлдфрі загалом, тобто досліджувати дискурси відносно чайлдфрі [44].

Поширення явища чайлдфрі (від англ. childfree — «без дітей») серед молоді стало помітною соціальною тенденцією в Україні, і, зокрема, покоління міленіалів виступає однією з найбільш яскравих цільових груп для дослідження цього феномену. Покоління міленіалів, яке народилося в період з 1981 по 1996 роки, стало свідком і активним учасником трансформацій, що відбувалися в соціальних, економічних і культурних сферах. Ці зміни значно вплинули на ставлення до сім'ї, кар'єри та ролі дітей у житті людей, що, своєю чергою, відображає і феномен чайлдфрі.

Міленіали — це покоління, яке виросло на перехресті індустріальної та інформаційної епох. Вони стали першими представниками епохи глобалізації, масових технологій, доступу до інформації та інтернету. Міленіали мають специфічні цінності, що відрізняють їх від попередніх поколінь. Вони вірять у важливість освіти, кар’єрного розвитку, здобуття нових знань, відкритості і глобалізації. Це покоління почало активно використовувати новітні технології, що вплинуло на їхню поведінку, ставлення до роботи, родини та соціальних відносин [24].

Один з важливих аспектів життя міленіалів — це зміна ставлення до традиційних соціальних ролей, зокрема до інституту сім'ї. У порівнянні з попередніми поколіннями, міленіали значно менше зацікавлені у створенні великої родини та вихованні дітей. За даними досліджень, все більше молодих людей серед цього покоління не прагнуть до традиційної моделі сім'ї, де ключовим є батьківство. Для багатьох міленіалів особисті досягнення, кар'єра, подорожі, саморозвиток і соціальна активність важливіші за створення сім'ї та народження дітей [11].

В Україні тенденція до вибору способу життя «чайлдфрі» (відмова від дітей) серед міленіалів стала особливо виразною в умовах економічної нестабільності, соціальних змін та війни. Ці фактори накладаються на глобальні соціальні тренди, що характеризують це покоління. Так, економічні труднощі, складність у пошуку стабільної роботи, висока вартість житла та освітніх послуг стають вагомими причинами, чому багато міленіалів в Україні вирішують не мати дітей [30].

Війна в Україні ще більше посилила ці тенденції, оскільки багато молодих людей, навіть якщо вони хочуть створити родину, не готові нести відповідальність за дітей у таких складних умовах. Покоління міленіалів стало жертвою економічної нестабільності, яка почалася ще до війни і значно посилилася під час воєнного конфлікту. В Україні, як і в багатьох інших країнах, ця група найбільше потерпає від високих витрат на житло, освіту та охорону здоров'я. Такі економічні обставини змушують міленіалів ставити під сумнів необхідність заводити дітей, оскільки для цього потрібно мати стабільну фінансову ситуацію, а це стає дедалі важче [47].

Міленіали є поколінням, яке в першу чергу орієнтується на професійний розвиток та самореалізацію. Ці цінності стали основою їхнього життя. Багато з них вважають, що для досягнення своїх амбіцій важливо зосередитися на кар'єрі та саморозвитку, а не на створенні родини. В умовах воєнного часу, коли люди намагаються зберегти роботу, адаптуються до нових умов і шукають шляхи економічної стабільності, відмова від дітей виглядає як логічний вибір [25].

Покоління міленіалів часто виступає за індивідуальні права, рівність і соціальні зміни. Вони активно підтримують гендерну рівність, сексуальні свободи, а також відмову від традиційних соціальних ролей. У такий спосіб міленіали все більше відходять від класичних уявлень про сім'ю та батьківство, адже ці інститути були сформовані ще в індустріальну епоху, коли на перший план ставали стабільність і продовження роду. В умовах війни, коли кожен день приносить нові загрози та випробування, питання

материнства і батьківства стають ще більш складними. Молоді люди, включаючи міленіалів, не хочуть приносити дітей у світ, де їхнє майбутнє є невизначеним і небезпечним. Це ще раз підкреслює наростальну популярність чайлдфрі серед цієї групи [25].

Міленіали є поколінням, яке визначає нові соціальні тренди в Україні, включаючи відмову від традиційних поглядів на сім'ю та батьківство. В умовах воєнного стану, економічної нестабільності та соціальних змін, це покоління виявляє прагнення до самореалізації, кар'єрного розвитку та здобуття знань, в той час, як батьківство для багатьох втрачає свою пріоритетність.

Зважаючи на ці фактори, саме покоління міленіалів є цільовою групою для дослідження явища чайлдфрі в Україні, оскільки вони стали носіями нових цінностей і соціальних орієнтацій, що визначають майбутнє суспільства.

Задовго до того, як покоління міленіалів стало важливим об'єктом соціологічних та психологічних досліджень, науковці багато років досліджували феномен ставлення батьків до дітей. Теорії прихильності, батьківських установок та стилів виховання не тільки сформували основи розуміння процесів соціалізації, а й стали ключовими для вивчення взаємодії між поколіннями [15]. Саме через ці взаємодії батьки передають своїм дітям цінності, стратегії поведінки та норми, що впливають на соціалізацію дітей. У цьому контексті важливо зрозуміти, як стилі батьківського ставлення відображаються на соціалізації міленіалів, а також, яким чином ці покоління, виростаючи під впливом певних родинних патернів, формують свої погляди на світ.

Однією з основних теоретичних концепцій, що розкриває механізми дитячо-батьківських відносин, є теорія прихильності Джона Боулбі [51]. Вона передбачає, що емоційний зв'язок між дитиною та батьками має значний вплив на подальший розвиток пізнавальних і соціальних навичок. Типи прихильності (надійна, тривожно-амбівалентна, уникальна тощо)

можуть визначити емоційну стабільність, рівень тривожності, а також здатність до міжособистісних взаємодій. Для міленіалів, як покоління, яке виросло у період активних соціальних змін і технологічних інновацій, цей емоційний фон став важливою основою їх соціалізації. Діти, які виховувалися в умовах надійної прихильності, мають більше шансів сформувати здорову самооцінку, здатність до самовираження та успішної адаптації до різноманітних соціальних ситуацій. Вони схильні до розвитку гнучких стратегій взаємодії, а також здатні балансувати між індивідуальними потребами та соціальними вимогами. Водночас діти, що пережили тривожно-уникаючі чи тривожно-амбівалентні відносини з батьками, можуть зіштовхуватись із труднощами в спілкуванні та стосунках із однолітками, що впливає на їх соціалізацію в дорослому віці. Батьківські установки визначають, як батьки сприймають свою роль у вихованні, а також яким чином вони оцінюють можливості своїх дітей. Установки на авторитарність, демократичність, опіку чи батьківський контроль можуть значно варіюватися залежно від соціокультурних контекстів, в яких живуть батьки. Важливим є також вплив батьків на формування у дітей відчуття безпеки й самодостатності.

Міленіали, зокрема, зростали у середовищі, де технології та інновації ставали домінантними, а також відзначалися значними змінами в соціальній та економічній ситуації. Це покоління виростало в умовах активного впровадження нових технологій, що сприяло розвитку високої освіченості та гнучкості. Підтримка самостійності, свободи вибору і самовираження, яку забезпечували демократичні батьківські установки, стала важливою характеристикою виховання міленіалів [25]. Водночас більшість батьків не були готові до викликів, які ставали перед їхніми дітьми в умовах постійно змінюваного світу. Зокрема, зростання технологічної залежності, а також труднощі, пов'язані з адаптацією до нових форм праці, викликали невизначеність і тривожність серед багатьох батьків, що накладалося на взаємини між поколіннями.

Соціалізація міленіалів відзначалася глибокими змінами у світогляді, цінностях та способах комунікації. Міленіали – це покоління, яке стало свідком глобалізації, розвитку цифрових технологій, соціальних мереж та нових форм спілкування. Вони адаптувалися до цих змін і, на відміну від попередніх поколінь, значно більше наголошували на індивідуальності, самовираженні, балансі між роботою і особистим життям.

Однак попри активний розвиток технологій та нових форм соціальної взаємодії, міленіали продовжують відчувати вплив традиційних моделей соціалізації. Так, наприклад, питання фінансової незалежності та психологічного здоров'я стали одними з найбільш актуальних для цього покоління, яке натрапляє на труднощі, високими вимогами на ринку праці та труднощами у соціальних відносинах.

Підсумовуючи, можна сказати, що ставлення батьків до дитини, зокрема, типи прихильності та батьківські установки, мають великий вплив на соціалізацію дітей, зокрема міленіалів. Це покоління виросло в умовах глобальних змін і технологічних інновацій, однак традиційні родинні патерни все ще визначали основи соціальної адаптації. Взаємодія з батьками, стиль виховання, емоційна підтримка та рівень батьківської участі визначають, як молодь реагує на виклики сучасного світу, будує свої соціальні відносини, формує кар'єрні амбіції й вибудовує ставлення до себе та інших.

Таким чином, саме покоління міленіалів є найбільш відповідною цільовою групою для дослідження чайлдфрі молоді в Україні, оскільки воно переживає та активно впливає на зміни в соціальній, економічній та культурній сферах. Ці зміни призводять до переосмислення традиційних уявлень про сім'ю, роль дітей у житті і важливість батьківства. Покоління міленіалів обирає гнучкість, індивідуалізм, технологічну адаптацію та екологічну свідомість, що разом формують нове покоління, яке вважає за можливе відмовитися від дітей заради особистого розвитку, кар'єри та самореалізації.

Чайлдфрі дотримуються етики егоїзму. Етика чайлдфрі в основному підтримує ідею особистої свободи і автономії. Люди, що обирають цей стиль життя, вважають, що кожен має право самостійно визначати свій шлях у житті, в тому числі чи заводити дітей. Це є проявом поваги до індивідуальних рішень і прав кожної людини, без тиску з боку соціуму чи традиційних очікувань. У контексті чайлдфрі егоїзм може розумітися як відмова від традиційних норм, які визначають материнство як обов'язок або фінальну мету життєвого шляху. Багато людей, що обирають цей стиль життя, не бачать сенсу у вихованні дітей через особисті переконання, фінансові обставини або відсутність бажання брати на себе відповідальність за нове життя.

Період воєнного стану в Україні, що триває після початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, створює ряд специфічних соціальних, економічних та психологічних викликів для різних вікових груп. Однією з найбільш уразливих категорій є покоління міленіалів (особи, народжені між 1981 і 1996 роками). Це покоління, яке перебуває у віці від 28 до 43 років, саме зараз переживає період життєвих змін, пов’язаних з кар'єрою, родиною, особистими амбіціями та соціальним становищем. В умовах війни саме ця вікова група опиняється в особливій групі ризику через кілька важливих причин.

Покоління міленіалів в Україні вже довгий час стикається з низьким рівнем економічної стабільності та високими фінансовими труднощами, які погіршуються війною. Більшість представників цієї вікової групи вже досягла стадії активної трудової діяльності, багато хто з них є головними годувальниками в сім’ях, має кредити, витрати на дітей чи на житло.

В умовах воєнного стану економіка країни переживає великі труднощі: закриття підприємств, скорочення робочих місць, зниження зарплат, інфляція та зростання витрат на житлово-комунальні послуги. У результаті, покоління міленіалів стає вразливим до безробіття, зниження життєвого рівня і соціальної мобільності. Особливо складно тим, хто працює в малому та

середньому бізнесі, а також тим, хто пов'язаний зі сферами, що найбільше постраждали від війни, такими як туризм, культура, освіта, розваги тощо. Міленіали — це покоління, яке вже пережило кілька економічних криз та соціальних потрясінь, таких як Майдан 2014 року, анексія Криму та війна на Донбасі, і зараз вони змушені долати нові психологічні та емоційні випробування під час війни з Росією. Для багатьох з них війна стала не лише зовнішнім, а й глибоко внутрішнім стресом.

Психологічні проблеми, такі як тривога, депресія, посттравматичний стресовий розлад, є одними з найбільших загроз для цієї групи. Вони також мають справу з проблемами в родинах, розлученнями, вихованням дітей в умовах війни. Особливо важко поколінню міленіалів, яке здебільшого є молодими батьками. Вони переживають ситуації, коли діти змушені рятуватися від обстрілів і бомбардувань, коли існує постійна загроза життю і здоров’ю родини. Стрес, психологічна напруга, безсоння — це все значно впливає на їх емоційний стан.

Міленіали в Україні складають значну частину військовозобов'язаних, і багато з них зараз залучені до виконання військових обов'язків або перебувають у резерві. Частина молоді була мобілізована або добровільно вступила до лав Збройних сил, що створює додаткові проблеми для їхньої кар'єри, родинного життя та соціального становища. Це покоління має великі амбіції у професійній сфері, однак війна робить неможливим або затрудненим досягнення кар'єрних цілей. Часто міленіали повинні поєднувати службу в армії з обов'язками на роботі, що призводить до великого стресу і відчуття незадоволеності. Інша група міленіалів змушена покидати свої домівки через загрозу безпеці, виїжджаючи за кордон або в більш безпечні регіони України. Переміщення і зміна місця проживання, відсутність стабільності у життєвих умовах, труднощі з адаптацією в нових умовах створюють додаткові психологічні навантаження.

Для покоління міленіалів, яке виросло в епоху глобалізації та розвитку інтернету, соціальні зв’язки і комунікації через соціальні мережі та мобільні платформи були важливою частиною повсякденного життя. В умовах війни ці зв'язки часто порушуються: зростає відчуття ізоляції, розрив з родиною та друзями, зокрема внаслідок евакуації та міграції. Війна також приносить значний стрес через обмеження в доступі до інформації, постійний потік негативних новин, а також необхідність постійно стежити за безпекою. Це покоління, яке зазвичай має високу потребу в соціальній підтримці й зв’язках, і в умовах війни це питання стає ще важливішим. Нестабільність соціального середовища, постійна тривога та емоційне виснаження можуть призводити до психічних розладів, зниження рівня життя та якості соціальних зв’язків.

Міленіали в Україні — це покоління, яке часто перебуває на етапі створення родини, народження дітей, виховання дітей. В умовах війни виникає величезний тиск на стосунки в родині: загроза війни, необхідність поєднувати працю з обов’язками по догляду за дітьми, відсутність можливості планувати майбутнє і здійснювати життєві плани. Для молодих батьків війна стає серйозним стресовим фактором, оскільки питання безпеки й турбота про майбутнє дітей набувають нового, екстремального характеру.

Отже, покоління міленіалів в Україні є однією з найбільш уразливих груп під час воєнного стану. Їх соціально-економічний статус, фінансова нестабільність, мобільність, психологічне навантаження і проблеми з родиною створюють низку факторів, які роблять це покоління особливо вразливим в умовах війни. Вони перебувають на перехресті між традиційними обов'язками, професійними амбіціями та новими реаліями, що диктує війна, що зумовлює вищий рівень стресу і ризику для їхнього фізичного та психологічного здоров’я. Для них характерна більша індивідуалізація, тобто орієнтація на особисті цінності та вибір, а не лише на соціальні норми чи очікування родини та суспільства.

Ставлення до дітей для міленіалів часто стає питанням особистого вибору, а не обов'язковою частиною життя, як це було для попередніх поколінь. Вони мають більшу свободу для самовираження та самореалізації, що дозволяє розглядати альтернативи традиційним уявленням про сім'ю.

У той час, як старші покоління сприймали народження дітей як обов'язкову частину життя, міленіали набагато більш критично ставляться до цієї ідеї, ставлячи на перший план особисті амбіції, кар'єру, подорожі, саморозвиток та інші цінності. Ці зміни у світогляді відображаються на збільшенні числа молодих людей, які свідомо обирають відмову від дітей або взагалі не планують мати дітей у майбутньому.

Завдяки технічним досягненням молодь має змогу жити незалежно, створюючи свої особисті історії та долі. Водночас мобільність, наявність різноманітних варіантів самовираження через інтернет та соціальні мережі робить питання «дітей чи кар'єра?» набагато складнішим. Міленіали, як правило, менш схильні до традиційних ролей, що накладаються на батьківство, і можуть обирати альтернативи, які не включають виховання дітей.

Економічні умови в Україні, що пережила кілька фінансових криз, значно змінили погляди молоді на споживання та ставлення до майбутнього. Покоління міленіалів часто стикається з нестабільністю на ринку праці, високими вимогами до кар'єрного зростання, складністю у придбанні власного житла, а також зростальними витратами на освіту та житлові потреби. Для багатьох молодих людей фінансові труднощі є серйозною перепоною для створення родини та народження дітей.

Міленіали часто обирають кар'єру та самореалізацію перед сімейними обов'язками, а питання фінансів відіграє ключову роль у прийнятті рішення про відмову від дітей. Це покоління, яке пережило важкі економічні умови на початку свого дорослого життя, зокрема кризу 2008 року, і стало більш обережним у плануванні своїх фінансів. Водночас високі витрати на виховання дітей, відсутність достатнього доходу або стабільності у кар'єрі

спонукають багатьох міленіалів відмовлятися від ідеї батьківства.

Міленіали значно більше, ніж попередні покоління, орієнтовані на рівність прав і можливостей для жінок та чоловіків. Зростання гендерної рівності, доступ до освіти та можливість професійного зростання для жінок створили нові соціальні ролі, де жінки не зобов'язані бути лише матерями. Це також стосується чоловіків, для яких батьківство не є єдиним або основним способом самореалізації. Ідеї про рівність між партнерами у шлюбі, розподіл обов'язків у родині і право кожного на особисту свободу призводять до того, що питання народження дітей вже не є самоціллю, а розглядається як варіант, який не обов'язково має бути частиною життя.

Міленіали в Україні все частіше обирають альтернативи, такі як кар'єрний ріст, саморозвиток, творчі проєкти, подорожі тощо, і це зменшує кількість охочих мати дітей. Це покоління, яке активно підтримує ідеї екологічної відповідальності та обирає більш «стале» життя, що також впливає на їхнє ставлення до сім'ї й дітей. Відмова від дітей, зокрема, для деяких може бути пов'язана з бажанням зменшити власний екологічний слід і обмежити споживання природних ресурсів.

1.3. Дискурс феномена чайлдфрі у наукових дослідженнях

Аналіз наукових робіт з проблематики дозволяє стверджувати, що для української психологічній науці характерним є феноменологічний дискурс-аналіз «чайлдфрі», який дозволяє вивчати, як індивіди розуміють і визначають своє місце в суспільстві через відмову мати дітей [11; 15; 17; 19; 31]. Це також вказує на важливість мови як механізму, який формує і конструює соціальні реальності, зокрема через особисті наративи тих, хто обирає бути чайлдфрі. Завдяки такому підходу можна виявити, як дискурс формує суб'єктивну реальність індивідів і допомагає їм будувати свою ідентичність, що ґрунтується на відмові від традиційних репродуктивних ролей. З таким підходом дослідження дискурсу чайлдфрі набуває значення не

тільки для психології, а й для гуманістичної парадигми, яка ставить на перший план внутрішній світ особистості, її здатність до самоактуалізації та самовизначення.

Прикладом такого дискурсу, якій базується на соціально-конструктивістській парадигмі дослідження, є дискурс, який фокусується на ліберальних цінностях людини, які пов'язані з правами людини в суспільстві [31].

Права людини є надзвичайно важливими умовами соціалізації, оскільки вони визначають не тільки свободу особистості, але і її здатність взаємодіяти з іншими членами суспільства. Права людини встановлюють базові умови для нормального функціонування індивіда в суспільстві та державі, забезпечуючи можливості для реалізації власних інтересів без порушення прав інших людей. Вони також сприяють тому, щоб кожна особистість могла знайти своє місце в соціальному контексті, вибирати свій життєвий шлях, не піддаючись нав'язаним соціальним стереотипам.

З початку середини XX століття науково-технічний прогрес відкрив нові горизонти для людини, створивши можливості, яких раніше не існувало: це клонування і трансплантації органів, штучне запліднення, зміни статі й генна інженерія. Ці нові технології поставили перед суспільством питання етики, моралі та прав людини, що, своєю чергою, впливає на процес формування ставлення до чайлдфрі. Вони змінюють уявлення про те, що є «нормальним» або «правильним», і відкривають нові можливості для вибору і самовираження, в тому числі в питаннях сім'ї, репродуктивності та соціальних ролей.

Як стверджує К. Слюсар [31], у 1996 р. українські дослідники запропонували виділити права четвертого покоління, до яких необхідно віднести права людини, пов’язані зі здійсненням абортів, евтаназії. Феномен свідомої бездітності належить до цього покоління прав людини та є відносно новим соціальним явищем, що не має натепер відповідного термінологічного та науково-дослідного оформлення. На думку дослідника, відсутність

об’єктивних матеріалів та досліджень є причиною паніки навколо зниження народжуваності, морального та психологічного ставлення до субкультури [31].

Таким чином, в умовах змінюваного соціально-культурного контексту, прав людини та індивідуальної свободи, рухи типу чайлдфрі є яскравим прикладом того, як в процесі соціалізації молодь переосмислює традиційні соціальні норми. Це підтверджує важливість дослідження таких явищ у рамках соціалізації, яка враховує як індивідуальні права та свободи, індивідуалізм, так і взаємодію цих виборів з культурними та соціальними реаліями.

До другого дискурсу ми відносимо статті, в яких розглядаються індивідуальні причини, такі як прагнення до кар'єрного росту, самореалізації та особистої свободи [2; 9]. Третій дискурс підкреслює екологічні та економічні аргументи, що полягають у розумінні чайлдфрі як відповідального підходу до ресурсів планети та стабільності, особистого бюджету [7].

Водночас є й дискурс, що обговорює психологічні та емоційні аспекти цього вибору, зокрема, проблеми самопрезентації та соціальної стигматизації. Усі ці підходи разом утворюють багатогранну картину феномена чайлдфрі, яка вимагає комплексного аналізу та обліку різних факторів [16].

Дослідження М.Ткалич, А.Мітіної, на нашу думку, відноситься до дискурсу субкультури «чайлдфрі», яка включає в себе специфічні особливості ідентичності, які формуються внаслідок належності до цієї групи та взаємодії з суспільними установками щодо її представників. Гендерна ідентичність осіб, які належать до субкультури «чайлдфрі», характеризується відсутністю прив'язки до традиційних гендерних ролей, таких як бажання бути батьками або матір'ю, а також ідеалів, пов'язаних із репродуктивною функцією.

У цьому контексті можна спостерігати трансформацію гендерних уявлень: жінки, які відносять себе до чайлдфрі, часто демонструють маскулінні риси, орієнтуючись на професійний розвиток, самоактуалізацію та реалізацію в кар'єрі.

Для чоловіків чайлдфрі означає життя, сконцентроване на власному задоволенні та особистому розвитку, можливість стабільно забезпечувати себе матеріально, а також отримувати підтримку та розуміння від однодумців.

Таким чином, вибір бути чайлдфрі змінює не лише уявлення про родинні та репродуктивні ролі, але й вносить корективи у традиційні гендерні конструкції, розмиваючи чіткі межі між ролями чоловіків та жінок у суспільстві [38].

Українська соціологиня О.Стрельник [33] звертає увагу на дискурси щодо нормативності батьківства – пронаталізм. За цими приписами, пари одружуються винятково з наміром народити дітей, а усі жінки прагнуть стати матерями. Дуже часто батьківство сприймається як центр ідентичності, особливо жіночої. Також дослідниця заохочує до використання академічного терміну «чайлдфрі» - «добровільна бездітність». Науковці в рамках цього дискурсу описують концепцію «чайлдфрі» як порушення соціальних норм щодо репродукції, які визначають доросле життя та структуру «нормативного сімейного циклу». Цей цикл заснований на гетеро нормативних і пронаталістських уявленнях, де народження дітей вважається нормою і природним етапом життя. Відповідно до цих норм, дорослі люди створюють сім'ю, одружуються, мають дітей через короткий проміжок часу і виховують їх до досягнення дорослого віку [33].

Водночас сім'ї без дітей, які обирають бути чайлдфрі, не відповідають цим традиційним очікуванням і зазнають маргіналізації, стикаючись з соціальним стигматом і тиском. Щоб відобразити цей досвід, автори Pelton і Hertlein (2011) пропонують новий концепт — «життєвий цикл добровільних пар без дітей», який враховує важливі аспекти життя таких пар. Це включає

прийняття рішення бути бездітними, подолання зовнішнього тиску та стигми, створення особистої ідентичності без батьківства, побудову мережі, що підтримує та формування спадщини [1].

Закордонні дослідники розглядають соціальні виклики, з якими стикаються жінки, які обирають бути чайлдфрі, зокрема через негативні оцінки та стигму, що супроводжують відмову від материнства [52; 57]. Оскільки чайлдфрі жінки відмовляються від традиційних батьківських і гендерних ролей, вони часто зазнають осуду та маргіналізації. Історично жінки без дітей займали периферійні соціальні ролі, такі як монахині чи няні, і навіть у цих ролях вони часто доглядали за чужими дітьми.

Відмова від материнства сприймається як відкидання природних материнських інстинктів, що, на думку суспільства, повинні бути притаманні всім жінкам. Чайлдфрі жінки часто вважаються менш теплими, і з ними асоціюються негативні емоції, як-от заздрість, огиду та шкоду, значно частіше, ніж із матерями або жінками без дітей з інших причин. Щобільше, вони викликають моральне обурення — гнів, зневагу та огиду — і їх часто вважають менш психологічно задоволеними, ніж матерів з двома дітьми. Це моральне обурення свідчить про порушення морального імперативу, яке розглядається як загроза для «тканини суспільства»[49].

Оскільки чайлдфрі натрапляють на труднощі у визначенні своєї ідентичності в контексті відмови від батьківства, багато з них шукають підтримку та можливість обговорювати ці питання в онлайн-спільнотах, де відбувається комунікація чайлдфрі [51].

Дискурс про чайлдфрі в Україні став важливим питанням у контексті культурних змін і соціальних трансформацій. За даними соціологів, близько півмільйона українців не бажають мати дітей, і більшість з них — потенційні чайлдфрі. Вітчизняні дослідники вказують, що частина українців позитивно ставиться до ідеї небажання мати дітей, що є ознакою змін у суспільних поглядах. Однак ця тенденція суперечить глибоко вкоріненим традиціям української культури, де материнство і прагнення мати дітей є важливою

частиною національних і соціальних цінностей. Жінки, які не можуть народити дітей, традиційно прагнули реалізувати своє материнство через усиновлення, що підкреслює важливість ролі матері в українському суспільстві.

І.Мамчур [20] стверджує, що ідеологія чайлдфрі, яка ставить під сумнів необхідність мати дітей для самореалізації, виглядає як спроба порушити ці традиції. Вона кидає виклик соціальним і культурним стереотипам про роль жінки та матері, а також змінює уявлення про щастя й успіх у сучасному українському контексті. Тому цей рух сприймається як не лише індивідуальний вибір, але і як елемент більш широкої культурної та соціальної трансформації, що викликає суперечливі реакції у суспільстві. В контексті цього дискурсу чайлдфрі розглядається як виклик культурним традиціям та соціальним стереотипам в Україні щодо материнства та батьківства.

Особливо наголошується на тому, що демографічна криза в Україні почалася ще до російсько-української війни. Наприклад, у 2021 році в Україні народилося лише 270 тисяч дітей, тоді як загальна смертність становила півмільйона людей. Однак з початком повномасштабного вторгнення ця криза тільки поглибилася. На думку багатьох українських фахівців, країна зараз перебуває на межі демографічної катастрофи. Причин для цього кілька: по-перше, народжуваність зменшилася на третину за два роки, по-друге, спостерігається масова міграція українців за кордон. Крім того, великі втрати людей в зоні бойових дій, що суттєво впливає на демографічну ситуацію. До цього додається економічна криза, зниження купівельної спроможності населення, відсутність стабільності та безпеки в країні. Всі ці фактори впливають на рішення людей щодо народжуваності й відкладання поповнення родин.

М.Малюга та Г.Калініна наполягають на необхідність враховувати сучасні соціальні феномени, такі як рух «чайлдфрі» (відмова від дітей), «чайлдхейтерів» (ненависть до дітей), «чайлдлісс» (відсутність бажання мати

дітей), «кінгстонів» (людей, які обирають жити самостійно, без партнерів) та «асексуалів» (осіб, які не відчувають сексуального потягу). Ці групи мають вплив на демографічну ситуацію і повинні бути обов'язково враховані в розробці реалістичних прогнозів для майбутнього України [19].

РОЗДІЛ 2.
ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСІВ ЧАЙЛДФРІ - КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

2.1. Вибірка та методи дослідження чайлдфрі

Як було підкреслено в попередніх параграфах, науковці детермінують чайлдфрі як людей, які свідомо обирають не мати дітей протягом свого життя. Вони відрізняються від тих, хто наразі не має дітей, але планує їх у майбутньому, а також від тих, хто не зміг мати дітей з різних причин.

Проте більшість академічних досліджень зазвичай об’єднують усіх людей без дітей в одну групу. Як пояснює Елізабет Хінц [51], доцентка кафедри комунікацій в Університеті Коннектикуту, це не відображає різницю в досвіді та емоціях між чайлдфрі та тими, хто з різних причин не має дітей. Це також означає, що існує брак досліджень, які б окремо аналізували ці дві категорії. В контексті дослідження феномену «чайлдфрі» виокремлюють ключові моменти аналізу дискурсів:

1) Дискурс, що домінує притаманний для культур, що підтримують батьківство та репродукцію як «норму». Вони підтримуються більшістю суспільства і вважаються природними та правильними.

2) Маргіналізований дискурс. Це дискурс «чайлдфрі», який виступає як альтернатива традиційним уявленням про сім'ю та батьківство. Люди, що обирають бездітне життя, часто стикаються з соціальним осудом і розглядаються як відхилення від норми.

У рамках дослідження [51] розглядається, як ці два дискурси змагаються між собою і як вони взаємодіють у текстах, що публікуються у спільноті «чайлдфрі» на платформі Reddit [54]. Це дослідження ставить питання:

1) Які конкуренційні дискурси, якщо такі є, визначають значення батьківства в наративі «чайлдфрі»?

2) Роль взаємодії дискурсів у формуванні значення.

У дослідженні [51] йдеться про те, як дискурси батьківства (центральний дискурс) і бездітності (маргіналізований дискурс) взаємодіють і формують значення вибору бути бездітним. Ці дискурси можуть взаємодіяти синхронно (в межах одного висловлювання) або діахронно (впродовж часу, наприклад, в розмовах, які ведуться через певний період). Дослідники звернули увагу на те, що важливо дослідити, як ці дискурси переплітаються у повідомленнях членів спільноти чайлдфрі і як вони намагаються довести свою позицію або аргументувати свої вибори.

Наступне питання, яке було розглянути у дослідженні: «Яким чином дискурси батьківства і бездітності взаємодіють, щоб створити значення батьківського статусу в наративах чайлдфрі?».

Спільнота чайлдфрі розглядається через призму карнавального жанру, який тимчасово скасовує соціальні норми, дозволяючи маргіналізованим дискурсам отримати голос. У цьому випадку «чайлдфрі» виступають як той маргіналізований дискурс, який протистоїть панівним ідеям про материнство і батьківство.

Карнавальність дає змогу звільнити голоси, що зазвичай не чуються в суспільстві, і тимчасово скасовує традиційні ролі та очікування. Таким чином, участь у чайлдфрі спільноті дозволяє висловити альтернативні погляди на батьківство і бездітність, що дає змогу «дефілювати» традиційні уявлення про родину та репродукцію, навіть якщо це є тимчасовим явищем. У дослідженні розглядалася концепція монологічного та діалогічного спілкування:

1) Монологічне спілкування (коли один дискурс домінує, а інший пригнічується) часто спостерігається, коли традиційні уявлення про батьківство відкидають або знецінюють вибір бути бездітним.

2) Діалогічне спілкування (коли обидва дискурси взаємодіють, ідеї й аргументи можуть бути оскаржені) відбувається, коли учасники спільноти чайлдфрі намагаються аргументувати свою позицію в контексті розмови про бездітність.

Кожен вислів або повідомлення в онлайн-спільноті /r/childfree розглядається як частина ланцюга висловлювань. Висловлювання пов'язані з іншими висловлюваннями, що були сказані раніше або будуть сказані в майбутньому, формуючи постійно розвивається дискурс.

Було проведено інтерпретацію дискурсивних практик. Зібрані пости були проаналізовані з погляду того, як різні дискурси взаємодіють, конфліктуючи або підтримуючи один одного. Демографічні дані користувачів платформи були зібрані під час щорічного опитування 2018 року. Ці дані допомогли створити контекст для подальшого аналізу взаємодій і наративів учасників щодо їх вибору бути бездітними. Ось за якими параметрами були обрані групи:

1) Причини для вибору бездітності: не бажання мати дітей: Більшість респондентів (45.6%, n = 522) вказали, що основною причиною їхнього вибору бути бездітними є просте небажання виховувати дітей.

2) Невдача або неприємність у взаємодії з дітьми: 28.8% (n = 330) зазначили, що вони не люблять дітей.

3) Токофобія (страх перед вагітністю або пологами): 5.7% (n = 65) респондентів вказали на наявність цього страху як причину вибору бездітності.

Хоча респонденти були з понад 200 країн, більшість (61.8%, n = 1068) вказали, що вони народилися в США. Це показує, що більшість користувачів спільноти були американське походження, хоча спільнота є глобальною. Ідентифікація як «чайлдфрі»: більшість респондентів (92.0%, n = 1606) визначили себе як «чайлдфрі», що свідчить про сильну самоідентифікацію учасників спільноти з цією категорією. Лише 8.1% (n = 122) не називають себе «childfree».

Невизначеність: 34.7% респондентів, тобто значна частина, знаходилася в стані невизначеності щодо рішення мати дітей або не мати їх. Це означає, що є певна група людей, яка ще не визначилася, або хоче дітей, або вже має дітей, але все одно активно бере участь в обговореннях на платформі.

Виховання в релігійних родинах: 67.2% (n = 769) респондентів були виховані в християнських родинах.

Атеїзм і агностицизм: 54.3% (n = 622) респондентів зараз ідентифікують себе як атеїсти, а 11.1% (n = 127) як агностики.

Поточний рівень релігійної практики: 75.6% (n = 866) зазначили, що зараз вони є «повністю світськими» або «нерелігійними». Це вказує на сильну тенденцію до відмови від релігійних вірувань серед користувачів.

Партнери «чайлдфрі»: серед респондентів, які мали романтичні стосунки, 78.7% (n = 566) вказали, що їхні партнери також є бездітними. Це демонструє, що багато хто з учасників спільноти шукає або знаходить партнерів, які поділяють їхні погляди щодо бездітності.

У дослідженні також була проаналізована локація, де відбувалися взаємодії, що призводили до тиску маркерів («бінго») — популярної теми на платформі, коли користувачі діляться досвідом отримання стереотипних або упереджених зауважень щодо їхнього вибору бути бездітними.

Також було відзначено, хто саме ставив ці питання або робив зауваження (наприклад, друг, мати, лікар), що допомогло краще зрозуміти, хто є основним джерелом соціального тиску або непорозумінь.

Отже, демографічні дані свідчать, що користувачі платформи мали різноманітні причини для вибору бездітності, ідентифікували себе як чайлдфрі, мали тенденцію відмовлятися від релігійних практик, а також часто перебували у стосунках з партнерами, які поділяли ці погляди. Ці групи користувачів стикалися з певними викликами в суспільстві, зокрема через зауваження - маркер («бінго») від тих, хто підтримував традиційні уявлення про сім'ю та батьківство.

Контрапунктичний аналіз застосовувався для вивчення дискурсивної боротьби між двома основними типами дискурсів у наративах, пов'язаних із чайлдфрі: дискурс репродуктивної нормативності та дискурс репродуктивної автономії. Вони репрезентують суперечливі ідеї щодо батьківства та вибору бути бездітним.

1) Дискурс репродуктивної нормативності - це дискурс, що домінує, який підтримує ідею, що мати дітей є природним і бажаним для людини. У цьому дискурсі батьківство часто сприймається як ключ до повноцінного, щасливого життя.

2) Дискурс репродуктивної автономії. Це маргіналізований дискурс, який підтримує право індивіда на вибір, не мати дітей. Він ставить акцент на особисту свободу і самовизначення, що суперечить соціальним уявленням про обов'язковість батьківства.

Головною метою було вивчення, як суперечка між двома поглядами — про батьківство (як основний погляд) і бездітність (як маргіналізований погляд) — розвивається в спільноті. Це дозволяє зрозуміти, як ці ідеї впливають на культуру та взаємодії в онлайн-спільнотах.

2.2. Аналіз дискурсів чайлдфрі - користувачів соціальних мереж

Дискурс репродуктивної нормативності підтримує ідею, що батьківство — це природна і неминуча частина життя, яку повинна пройти кожна людина. В рамках цього дискурсу розглядалися наступні стратегії:

1. Батьківство як біологічна необхідність: Тут батьківство вважається природним процесом, який має статися, навіть якщо людина не планує це. Наприклад, у спільноті, яка здійснювала комунікації на платформі Reddit [54] часто можна зустріти висловлювання типу «Це біологічно» або «Всі колись цього захочуть», що натякає на те, що бажання мати дітей — це природна реакція, яка неминуче виникає з часом.

2. Непередбачуваність народження дітей: Під час обговорення бездітності часто звучать «бінго» - висловлювання, які ставлять під сумнів вибір не мати дітей. Наприклад, «ти ще не знаєш, коли це станеться!» або «Бог може мати для тебе інші плани». Ці вислови показують, що інші люди не вважають цей вибір постійним або серйозним, а натомість вважають, що бажання мати дітей прийде пізніше.

У дослідженні виявлено як дискурс репродуктивної нормативності пов'язаний з чайлдфрі:

1) Заперечення біологічного імперативу. Люди, які підтримують чайлдфрі, виступають проти ідеї, що батьківство є неминучим чи обов'язковим. Вони вважають, що кожен має право вибирати, чи мати дітей, і це не повинно підпорядковуватися соціальним або культурним вимогам.

2) Маргіналізація через «бінго» - висловлювання: Люди, які підтримують дискурс репродуктивної нормативності, часто намагаються применшити вибір бездітності, називаючи його ненормальним або тимчасовим, і вважають, що з часом бажання мати дітей обов'язково з'явиться.

Отже, дискурс репродуктивної нормативності стоїть на боці традиційної думки, що батьківство — це природний і необхідний крок у житті людини. Автори досліджують, як цей погляд взаємодіє з поглядом чайлдфрі і як ці суперечливі ідеї висвітлюються в онлайн-спільнотах, таких як чайлдфрі [53].

У рамках цього дискурсу батьківство не лише бажано, але й вважається моральним обов'язком. Тобто, люди, які не хочуть мати дітей, часто критикуються за «егоїзм», бо вважається, що вони ігнорують свою моральну відповідальність перед суспільством, родиною та майбутніми поколіннями. Наприклад, людей, які обирають бездітність, можуть називати «егоїстичними нарцисами», тобто такими, що не виконують своїх моральних обов'язків.

У дискурсі репродуктивної нормативності також підкреслюється, що батьківство є моральним обов'язком перед родиною, і що люди повинні мати

дітей не лише для власного задоволення, але й для того, щоб виконати очікування родичів, передати традиції або продовжити родинну лінію. Наприклад, сказано: «Твоя родина, мабуть, хоче внуків. Що каже твоя мама?» Це відображає ідею, що люди мають моральний обов'язок продовжувати родину через народження дітей.

Дискурс репродуктивної нормативності також наголошує, що батьківство необхідне для передачі цінних або бажаних характеристик потомству. Наприклад, в одному з бінго користувач зазначає: «Ти успішний і розумний! Світ потребує більше таких людей! Заведи дітей!» Це підкреслює ідею, що батьківство може бути морально правильним, оскільки дозволяє передавати людям суспільно бажані риси та здібності.

Один із «бінго» звучить так: «Якщо всі думатимуть, як ти, людство вимиратиме». Це підкреслює думку, що для виживання людського роду необхідно мати дітей, і що відмова від батьківства вважається морально неправильним, оскільки це може призвести до вимирання нації чи людства в цілому.

У дискурсі також присутні расові та етнічні стереотипи, де батьківство мотивується расовою приналежністю, що є дуже суперечливим і часто вважається аморальним. Наприклад, одна з жінок отримала коментар: «Ти повинна мати дітей, щоб продовжити білу расу», що є чітким прикладом того, як расові й етнічні ідеї можуть спонукати до народження дітей як «морального обов'язку». Це також може бути частиною ідеологій, які підтримують расизм або націоналізм, що є неприязними й аморальними для багатьох [53].

Отже, дискурс «Батьківство як моральний імператив» в контексті дискурсу репродуктивної нормативності відображає ідею, що батьківство є не просто особистим вибором, а обов'язком, який підтримується культурними, моральними та соціальними уявленнями про правильний життєвий шлях. Це виражається в тиску на індивідів, щоб вони мали дітей для виконання моральних, родинних або навіть етнічних очікувань, а відмова

від цього вибору розглядається як щось неприпустиме або егоїстичне.

Дискурс «Батьківство як шлях до повноцінного життя» у межах дискурсу репродуктивної нормативності стверджує, що батьківство є важливим і навіть необхідним компонентом для того, щоб стати повноцінною, щасливою й успішною особистістю в сучасному суспільстві. У цьому дискурсі батьки, а також суспільство в цілому, розглядають дітей як важливий елемент особистісного розвитку та життєвого сенсу.

Ключові моменти цього дискурсу: батьківство як шлях до особистісного виконання. В рамках дискурсу репродуктивної нормативності народження і виховання дітей вважається необхідною частиною життя дорослої людини, яка прагне до «повноцінності». Діти в цій концепції — це джерело життєвого змісту та емоційного задоволення. Приклади таких уявлень: «Діти неймовірні! Вони змінюють твоє життя! Ти не будеш повним без них!», «Ти знайдеш справжнє щастя лише коли матимеш дитину!». Такі висловлювання вказують на поширене уявлення, що без дітей життя неможливе або позбавлене справжнього сенсу.

Запитання про спадок та вплив на світ. Часто ставиться питання про те, що залишатимуть люди без дітей, яким чином вони впливатимуть на світ після себе. Тут виражена ідея, що тільки через дітей можна залишити значущий слід в історії: «Ти не хочеш залишити свій слід у світі й бути впливовим?», «Ти не хочеш, щоб хтось проніс твою спадщину?». Ці висловлювання підкреслюють важливість родини та продовження роду як основної цінності для «повноцінного» життя.

Занепокоєння через відсутність дітей у майбутньому. У дискурсі репродуктивної нормативності також існує переконання, що ті, хто не має дітей, можуть втратити певні безпекові ресурси та соціальні гарантії, які надає материнство та батьківство. Одним з таких аргументів є стурбованість, що без дітей людина залишиться на самоті в старості: «Якщо ти не маєш дітей, хто подбає про тебе, коли ти постарієш?». Це питання відображає культурну норму, що батьки можуть покладатися на своїх дітей у старості,

що є важливою соціальною функцією, яка дозволяє забезпечити власне добробуту в майбутньому. Цей дискурс пов'язує ідею батьківства з життєвим виконанням, щастям і продовженням родоводу. Згідно з цим поглядом, особи, які не мають дітей, можуть бути сприйняті як ті, хто втрачає можливість повноцінного існування або не виконують свою «моральну» роль у суспільстві. Таким чином, цей дискурс створює певний соціальний тиск на тих, хто обирає залишитися без дітей, ставлячи під сумнів їхнє право на щасливе життя без батьківства. У кінцевому підсумку, «Батьківство як шлях до повноцінного життя» стверджує, що лише через народження та виховання дітей можна досягти справжнього виконання, і життя без дітей є неповним або навіть несправжнім.

Дискурс репродуктивної автономії пропонує альтернативне розуміння рішення не мати дітей, в контексті особистого вибору і права кожної людини визначати власний шлях до щастя та повноцінного життя. Він виступає як контраргумент до дискурсу, що домінує, - репродуктивної нормативності, який пропагує ідею, що батьківство є природним, моральним і соціально необхідним для досягнення повноцінного життя. Ключові моменти дискурсу репродуктивної автономії - це право вибору та індивідуальна автономія. Основна ідея дискурсу репродуктивної автономії полягає в тому, що кожна людина має право вибирати, чи хоче вона мати дітей. Цей вибір є частиною ширшої концепції особистої свободи та автономії, де важливим є рішення не слідувати культурним, соціальним або біологічним очікуванням щодо батьківства. Відповідно, дитинство розглядається не як обов'язок чи неминучість, а як свідоме та виважене рішення, яке дозволяє людині визначати свої життєві пріоритети та шукати щастя без дітей.

Суперечка з ідеєю біологічної необхідності. На відміну від дискурсу репродуктивної необхідності, де батьківство розглядається як біологічно зумовлене і необхідне для продовження роду, дискурс репродуктивної автономії стверджує, що немає жодної «біологічної необхідності» мати дітей. Це підкреслює право індивіда відмовитися від традиційного розуміння

батьківства як важливого етапу дорослішання або особистісного розвитку. Вибір не мати дітей є абсолютно природним для багатьох людей, і цей вибір не потребує виправдань чи соціального схвалення.

Будування повноцінного життя без дітей. Одним з головних аспектів дискурсу репродуктивної автономії є ідея, що життя без дітей може бути таким же повноцінним і задоволеним, як і життя з ними. Люди, які обирають чайлдфрі стиль життя, можуть створювати успішні кар'єри, будувати здорові стосунки, шукати свої пристрасті, подорожувати, піклуватися про себе та інших без обмежень, які приходять із батьківством. У цьому контексті акцент робиться на можливості будувати й підтримувати задоволеність життям без необхідності мати дітей.

Заперечення моральних зобов'язань щодо дітей. Дискурс репродуктивної автономії активно заперечує концепцію, що людина має моральне зобов'язання мати дітей. У цьому дискурсі батьківство не є моральною імперативною практикою, а швидше особистим вибором. Люди, що обирають не мати дітей, не є «егоїстами» або «незрілістю» (як це може стверджувати дискурс репродуктивної нормативності, а просто прийняли рішення жити за власними правилами, виходячи з власних бажань і обставин. Це підкреслює важливість особистої відповідальності за своє життя, що дозволяє кожному визначати власний шлях без зовнішнього тиску.

Критика репродуктивних стандартів і суспільних очікувань. Дискурс репродуктивної автономії також виступає проти стандартів і соціальних настанов, які нав'язують необхідність народжувати дітей для досягнення соціального визнання чи «повноцінності». Він відкидає ті погляди, які представляють батьківство як єдиний шлях до справжнього щастя, виконаного життя чи морального обов'язку. У цьому контексті люди, які не хочуть дітей, можуть зіштовхуватись із критикою або стигматизацією, однак дискурс репродуктивної автономії підтримує їхнє право залишатись вірними своїм переконанням та цінностям.

Контраргументи до дискурсу, що домінує, репродуктивної нормативності. Дискурс репродуктивної автономії активним чином виступає проти ідеї, що «повноцінність» людини визначається лише через батьківство. В цьому дискурсі є чітка позиція, що не всі люди повинні або хочуть ставати батьками, щоб відчувати себе повними або щасливими. Це спростовує такі бінго та стереотипи, як: «Ти будеш почувати себе нецікавим без дітей», «Якщо ти не матимеш дітей, ти не залишиш спадщину».

Дискурс репродуктивної автономії пропонує альтернативу дискурсу репродуктивної нормативності, виступаючи за свободу індивіда вибирати, чи хоче він бути батьком або матір'ю, і за прийняття рішення не мати дітей як нормальний, осмислений вибір. Це не тільки вибір, а й активний протест проти морального тиску та соціальних стандартів, які часто змушують людей вважати себе неповними, якщо вони не слідують традиційній моделі батьківства.

Дискурс «Чайлдфрі як свідомий вибір», що відображається в концепції дискурсу репродуктивної автономії, підкреслює важливість особистого вибору і самосвідомості при вирішенні не мати дітей. Цей дискурс заперечує ідею, що рішення про батьківство є лише результатом «вродженого» бажання або біологічної необхідності, яке «за замовчуванням» виникає у кожної людини. Натомість він наголошує, що рішення не мати дітей є свідомим, обґрунтованим вибором, для якого потрібна підготовка, планування й обережний розгляд різних особистих та біологічних чинників.

Основні елементи дискурсу «Чайлдфрі як свідомий вибір». Заперечення біологічної необхідності мати дітей. Дискурс репродуктивної автономії заперечує ідею, що бажання мати дітей є природним, «вродженим» інстинктом для всіх людей. У цьому контексті, вирішення не мати дітей розглядається як свідомий вибір, а не як «біологічна неминучість». Люди, що обирають чайлдфрі стиль життя, не слідують біологічному імперативу чи соціальним очікуванням, а приймають рішення, яке відповідає їхнім особистим переконанням та життєвим обставинам. Підготовка до життя

чайлдфрі охоплює активні кроки, такі як використання контрацепції, вибір партнера, який поділяє ці переконання, а також медичні рішення, наприклад, стерилізацію. Один з користувачів описує свій процес прийняття рішення, зазначаючи: «Я використовую контрацепцію, а згодом планую зробити стерилізацію». Це підкреслює, що рішення не мати дітей є результатом свідомого планування, а не випадковості чи відсутності уваги до репродуктивного здоров'я.

Заперечення біологічної імперативності через особисті характеристики. Дискурс репродуктивної автономії також ставить під сумнів уявлення про те, що батьківство є біологічною необхідністю. Натомість він підкреслює важливість особистих характеристик, які можуть бути несумісні з бажанням бути батьком чи матір'ю. Наприклад, одна з учасниць ділиться: «Я знаю, що я не була б хорошою матір'ю, і вважаю, що це є відмінною причиною для того, щоб вирішити не мати дітей!» Це відображає ідею, що люди можуть усвідомлено ухвалити рішення не мати дітей через свій особистий внутрішній конфлікт або відчуття, що батьківство є не для них.

Генетичні ризики як причина для свідомого вибору. Крім того, дискурс репродуктивної автономності звертає увагу на генетичні аспекти, які можуть бути важливими при ухваленні рішення не мати дітей. Відмова від батьківства розглядається як свідоме рішення, яке дає можливість уникнути передачі генетичних захворювань чи інших небажаних рис. Однією з таких ситуацій є розповідь користувачки, яка має генетичне захворювання (хвороба Гентінгтона), що є спадковим захворюванням. Вона зазначає: «Якщо ви не знаєте, що таке хвороба Гентінгтона, то уявіть собі хворобу бічний аміотрофічний склероз (БАС), хворобу Альцгеймера, інші розлади деменції та хворобу Паркінсона разом [53]. Кожна дитина, чий батько має цю хворобу, має 50% ймовірність її успадкувати. Чому я повинна прирікати дитину на це?». Така свідомість щодо генетичних ризиків зміцнює переконання, що рішення не мати дітей може бути морально й етично правильним кроком для тих, хто не хоче передати генетичні захворювання.

Чайлдфрі як особисте рішення. Ключовим аспектом дискурсу репродуктивної автономії є те, що рішення про батьківство не повинно бути нав'язаним соціальними чи культурними стандартами, а має бути суто особистим вибором. Вибір не мати дітей не є обов'язком перед родиною чи суспільством, а є правом кожної людини визначити свій шлях. У дискурсі дискурсу репродуктивної автономії підкреслюється важливість незалежності від зовнішнього тиску: «Це мій вибір, і мій вибір — ні», «Це моє тіло, моє життя і мій вибір. Ніхто інший не має на це впливу», «Дякувати Богу, для мене думки інших людей не мають жодного значення, коли я вирішила не мати дітей». Це заяви, які виражають чітке переконання, що інші люди, у тому числі родина чи суспільство, не повинні втручатися в особистий вибір щодо мати дітей чи ні.

Заперечення колективних зобов'язань. Дискурс репродуктивної автономії активно заперечує колективні чи суспільні очікування щодо обов'язку мати дітей. У цьому контексті батьківство не є моральним чи соціальним зобов'язанням, а є особистим вибором. Наприклад, замість того, щоб виправдовуватися перед родиною чи друзями, які очікують продовження роду, люди, які обирають чайлдфрі стиль життя, можуть зосередитися на власному розвитку та побудові свого власного життя без дітей.

Отже, дискурс «Чайлдфрі як свідомий вибір» підкреслює важливість особистої автономії у прийнятті рішення щодо батьківства. Це є протиставленням концепції батьківства як біологічної чи соціальної необхідності. Вибір не мати дітей розглядається як свідоме, обґрунтоване рішення, яке передбачає підготовку та врахування особистих, генетичних та моральних чинників. Цей дискурс підтримує ідею, що кожна людина має право визначати своє життя без зовнішнього тиску чи очікувань.

Дискурс «Чайлдфрі як виконання» (відмова від дітей як шлях до самореалізації) ставить під сумнів традиційне уявлення про те, що батьківство є обов'язковим для досягнення повноцінного життя. В цьому контексті обговорюється ідея, що людина може бути щасливою і

реалізованою без дітей, і що існують альтернативні шляхи досягнення задоволення від життя. Ось кілька аспектів цього дискурсу:

Заперечення традиційного уявлення про батьківство як мету життя. Відмова від дітей в цьому контексті не є виразом незадоволеності чи втрати можливості, а радше способом підкреслення альтернативних шляхів досягнення щастя і самореалізації. Одна з цитат ілюструє це, коли людина заявляє, що замість того, щоб мати дітей, вона може реалізувати свої благодійні плани, подорожувати, а також спланувати власне відпочивання на пенсії — все це без необхідності піклуватися про дітей. Це підкреслює, що існують інші способи «залишити слід» в світі та досягти значущих результатів.

Ідея повноцінності без дітей. Часто в дискурсі звучить думка, що діти не є обов'язковою частиною для того, щоб відчувати себе завершеною, цілісною особистістю. Одна з учасниць дискурсу говорить: «Мати дітей не робить тебе повною людиною. Ти вже є цілою особистістю, і я не є неповноцінною жінкою чи людиною лише тому, що я не буду народжувати». Це є запереченням традиційного уявлення, що батьківство є визначальним фактором для почуття повноти життя.

Виклик традиційним соціальним нормам. Дискурс «Чайлдфрі як виконання» (відмова від дітей як шлях до самореалізації) є вираженням опору до норми, що домінує, яка розглядає батьківство як мету і високу цінність. У ньому підкреслюється, що люди можуть знайти своє місце в житті через інші види діяльності, як-от подорожі, кар'єра, благодійність чи інші форми реалізації, без обов'язкового материнства або батьківства.

Отже, цей дискурс ставить під сумнів ідею, що батьківство є єдиним або найвищим способом досягнення життєвого задоволення та цілісності. Він пропонує альтернативу, в якій людина може реалізувати себе через інші форми діяльності, які теж можуть бути глибоко значущими й приносять виконання, але без необхідності ставати батьком чи матір'ю.

Дискурс «Боротьба між концентричними та відцентровими силами» — описує боротьбу між двома протилежними силами або тенденціями в контексті соціальних наративів про батьківство та бездітність. Цей термін використовується для того, щоб пояснити, як різні дискурси про статус батьківства можуть взаємодіяти, створюючи певний сенс або значення щодо того, що означає бути батьком, матір'ю або бездітною людиною.

Коцентричні сили — це сили, які прагнуть зібрати всі думки, погляди, практики та переконання в єдину, єдину концепцію чи ідеологію. У контексті батьківства це може бути соціальна норма, яка вважає батьківство основною частиною життя, що визначає статус людини і є найбільш важливим аспектом соціальної ідентичності.

Відцентрові сили — це сили, які діють протилежно і намагаються розпорошити, розрізняти, створюючи простір для різноманітних ідентичностей, практик і поглядів. В цьому контексті вони можуть представляти дискурси, які ставлять під сумнів традиційне уявлення про батьківство і стверджують, що люди можуть бути цілісними й щасливими без дітей.

Одноголосий монолог та боротьба між силами. Одноголосий монолог — це ситуація, коли дискурс про батьківство або бездітність виражається лише через одну домінантну думку. Такий монолог може бути результатом кальцифікації (жорсткої фіксації певних поглядів), коли одна думка або ідеологія, що підтримує певний статус (наприклад, традиційне розуміння батьківства), стає основною і не допускає жодних альтернатив. У цьому випадку відсутня взаємодія між різними думками, і дискурс набуває закритого характеру.

Наприклад, це може бути ситуація, коли певне суспільство або індивід дотримується стереотипу, що тільки батьківство дає сенс життю, і всі інші можливості для самореалізації або щастя (наприклад, кар'єра, подорожі, бездітне життя) не мають такого ж значення.

Діалогічна боротьба. Діалогічна боротьба — це ситуація, коли різні думки вступають у взаємодію та суперечку, створюючи більш складний, багатогранний і динамічний дискурс. У цьому випадку різні погляди на батьківство і бездітність можуть перехрещуватися та взаємно доповнювати один одного. Це дозволяє створювати більш гнучкий і комплексний зміст щодо того, що значить бути батьком, матір'ю чи бездітною особою.

В результаті цього виникають синхронічні взаємодії, де одна думка може заперечувати або контратакувати іншу. Наприклад, у діалозі між людьми, де одна сторона стверджує, що батьківство обов'язкове для життєвого виконання, а інша заперечує це, підкреслюючи, що життя може бути цілісним і без дітей.

Гібридизація — це змішування різних точок зору та елементів різних дискурсів, що дозволяє створювати нові, змішані форми значення. Наприклад, людина може стверджувати, що хоча батьківство має свої переваги, бездітність також може бути джерелом самореалізації та щастя.

У контексті бездітних наративів, дискурси, які описують батьківство як необхідне для «повного» життя (центральна сила), вступають у суперечність із іншими, що підкреслюють значущість бездітного способу життя як альтернативи. Ці суперечності створюють діалогічний простір, де одні люди можуть виражати сумніви щодо соціальних норм і традицій, а інші намагаються підкріпити їх. Така боротьба між силами дає можливість для більш різноманітних і складних уявлень про сімейне життя, особисту реалізацію та щастя.

Дискурс «Боротьба між коцентричними та відцентровими силами» описує взаємодію між традиційними, централізованими уявленнями про батьківство та відцентровими, альтернативними поглядами на бездітність. В рамках цього дискурсу можуть виникати різні форми комунікації, від однотонних монологів до складних, діалогічних суперечок, де кожен погляд має право на існування і взаємодію, що дозволяє формувати нові розуміння і значення.

Дискурс «Одноголосий монолог» стосується ситуації, коли одна думка або ідея домінує в обговоренні, і вона тимчасово «замикає» альтернативні погляди або голоси. У цьому випадку відбувається монологічне висловлення, де одна група або особа має можливість виразити свої думки, в той час, як інші, зазвичай погляди, що домінують, виявляються заглушеними або замовчаними. Це явище досліджується через концепт «карнавалу», що має велике значення в культурних теоріях М. Бахтіна [51] і яке в даному контексті допомагає пояснити, як монологічність може бути використана як форма опору або визволення від традиційних соціальних норм.

Монологічний одноголосий дискурс означає ситуацію, коли одна ідея чи думка займає центральне місце, при цьому інші погляди або голоси не мають можливості для вираження. У цьому випадку група, яка висловлює свою позицію, стає домінантною, а альтернативні погляди маргіналізуються або навіть «тихо» замовкають. В такому випадку, це стосується дискурсу відмови від батьківства, яка є маргіналізованою, але на деякий час може стати авторитетною та закріпити свою позицію.

Це явище можна спостерігати в контексті онлайн-дискурсів, таких як дискурсу репродуктивної автономії, де позиція про бездітність може бути виражена у такий спосіб, що інші думки щодо батьківства або сімейних норм тимчасово зникають або не мають права на висловлювання.

Карнавальність як контекст для монологічного дискурсу. Карнавальність є поняттям, що походить від досліджень М. Бахтіна й означає ситуацію, де в певний момент соціальні норми, ієрархії й владні структури скасовуються або тимчасово «скасовуються», створюючи простір для вираження інших ідеї чи практик. Однак у цьому контексті карнавальність функціонує не як «розширення» простору для альтернативних точок зору, а як спосіб заміщення традиційних або панівних наративів.

У разі дискурсу репродуктивної автономії карнавальний дух дозволяє монологічному висловленню стати панівним. В онлайн-просторі, де панує культура карнавальності, учасники мають можливість публікувати свої

погляди про бездітність без страху перед критикою з боку більшості. Це дозволяє уникнути нормативних оцінок, що можуть бути накладені з боку більш традиційних або загальних суспільних уявлень про батьківство.

Необхідно розглянути таке поняття як «кальцифікація». Кальцифікація — це процес, коли ідеї або позиції стають закритими й жорстко фіксованими, без можливості для змін або альтернативних точок зору. У контексті дискурсу бездітних людей це може означати, що позиція про відмову від батьківства стає настільки сильною і закріпленою, що інші думки не мають можливості бути висловленими або врахованими. Така кальцифікація створює простір для одностороннього, монологічного висловлювання, де дискурс не дозволяє простору для контраргументів чи сумнівів. В соціальних мережах на платформі, де заборонено публікувати пости, які критикують бездітність, створюється простір монологічної кальцифікації, де виключаються голоси, які могли б висловити інші погляди на батьківство чи сімейне життя. У цьому випадку дискурси, що стосуються батьківства, фактично стають менш гнучкими й «застиглими», даючи перевагу лише одному погляду — бездітному життю.

Відсутність нормативної оцінки. Завдяки правилам модерації на платформі Reddit, де пости, що критикують або ставлять під сумнів бездітність, заборонені, користувачі можуть висловлювати свої думки без страху бути підданими негативній оцінці з боку тих, хто підтримує традиційні норми батьківства. У цьому просторі насправді нормативна оцінка зі сторони суспільства (яка зазвичай підтримує батьківство як «правильний» шлях) є нейтралізованою.

Це дозволяє дискурсу автономної репродукції (відмови від батьківства) набувати авторитету і тимчасово ставати панівним, не зустрічаючи опору з боку дискурсу, який пропагує традиційні уявлення про сімейне життя та батьківство. У такому випадку монологічність дозволяє взяти контроль над обговоренням і повернути дискурсивну владу на користь групи, яка зазвичай є маргіналізованою. Коли батьківство є нормою, а бездітність — це

відхилення, використання монологічної форми дозволяє зафіксувати бездітність як «нормальний» вибір, звільняючи учасників від впливу традиційних норм. Це також дозволяє тимчасово пригнічувати панівний дискурс, що часто зображує батьківство як єдину правильну форму життя, перетворюючи бездітність на абсолютно прийнятну і навіть бажану альтернативу.

Монологічний одноголосий дискурс описує ситуацію, коли одна думка (в такому випадку бездітність) домінує в обговоренні, тимчасово закриваючи можливість для інших альтернативних точок зору. Це стається завдяки карнавальному духу, який дозволяє утверджувати позицію відмови від батьківства як авторитетну та непримиренну, а також завдяки модерації, яка виключає можливість для критики чи сумнівів щодо цього вибору. В кінцевому результаті, такий монологічний дискурс дозволяє тимчасово переосмислити соціальні норми, ставлячи бездітність на чільне місце і даючи її прихильникам більше простору для вираження своїх поглядів.

Дискурс «Кальцифікація» в контексті бездітних наративів описує процес, коли певний погляд або ідея стає настільки зафіксованою, жорсткою та неготовою до змін, що інші альтернативні погляди або варіанти висловлювання фактично «замовкають». В цьому контексті кальцифікація є процесом закріплення певного погляду або дискурсу, при якому панівна думка стає авторитетною, а інші (наприклад, традиційні погляди на батьківство) маргіналізуються або стираються. Це явище зазвичай відбувається в рамках дискурсу відмови від батьківства, де позиція відмови від батьківства стає домінантною, а традиційні наративи (наприклад, необхідність мати дітей для «повноцінного» життя) піддаються обструкції.

Кальцифікація означає процес, коли якийсь дискурс або погляд ставляться в жорсткі рамки, стають нерухомими та незмінними. В цьому випадку, дискурс відмови від батьківства отримує авторитет і тимчасово заміщає традиційні наративи щодо батьківства, піддаючи їх забуттю або повному відкиданню.

У контексті онлайн-дискурсів, кальцифікація стає можливістю «завоювати» дискурсивну владу, де користувачі, підтримуючи відмову від батьківства, можуть ігнорувати, заперечувати або висміювати традиційні уявлення про роль батьків.

У дослідженнях описуються кілька практик, які сприяють кальцифікації значення і закриттю дискурсу для альтернативних поглядів. Це включає: темний гумор і сміх: Використання гумору як інструменту для висміювання традиційних поглядів. У прикладі користувачка відповідає на питання про можливість «аварії» (наприклад, завагітніти) з використанням чорного гумору і жартів про аборти. Це дозволяє не тільки відмовити від прийняття традиційних поглядів, але й демонстративно підкреслити, що вони не мають сили в цьому контексті. Така стратегія сміху і сарказму ставить під сумнів саме легітимність панівного погляду.

Відмова від участі в дискусії: інша стратегія кальцифікації — це відмова від відповіді на запитання або образи. Користувачка, яка отримала образи на адресу свого бездітного статусу, вирішує не відповідати на них, вважаючи це марним. Така пасивна реакція є методом пацифікації, де можливість для конкуренції між дискурсами просто усувається.

Імперсонування: деякі користувачі використовують техніку імперсонування, коли вони прикидаються, що відповідають на домінантні погляди. Наприклад, один користувач розповідає, як він навмисно прикинувся безплідним, щоб уникнути спроб відвернути розмову в бік традиційних уявлень про дітей. Це дозволяє уникнути прямої боротьби з домінантним дискурсом і зберегти контроль над ситуацією, не вступаючи в конфлікт.

Карнавальність є важливим елементом в процесі кальцифікації, оскільки дозволяє тимчасово скасувати традиційні норми та встановити нову логіку. У контексті чайлдфрі карнавальний дух виражається через те, що користувачі, виключаючи традиційні погляди на батьківство, створюють простір для нових, інклюзивних наративів, де бездітність — це нормальний,

бажаний вибір. Цей «карнавальний» момент дає можливість на деякий час «порушити» соціальні норми, не боячись за наслідки, такі як засудження за бездітність або виключення зі суспільства. Відмова від норм і ігнорування можливих негативних оцінок дозволяють прихильникам бездітності зміцнювати свою позицію.

Один із важливих моментів дискурсу кальцифікації — це пригнічення дискурсу традиційних норм, що підтримують батьківство. Як зазначено, в процесі кальцифікації, традиційні уявлення про батьківство не тільки стають менш важливими, але й повністю ігноруються чи висміюються. Це стає можливим через те, що в середовищі, як чайлдфрі, домінантний дискурс відмови від батьківства заміщає і виключає погляди на батьківство як обов'язкову частину життя. Кальцифікація є важливим механізмом для відновлення дискурсивної влади групою, яка часто перебуває на маргінесі (в такому випадку — бездітними людьми). Через цей процес вони можуть посилювати свою позицію, зберігаючи контроль над своїми наративами й змушуючи інші, традиційні погляди, поступатися місцем.

Завдяки кальцифікації, альтернативні погляди отримують можливість стати домінантними, а старі соціальні норми, що підтримують батьківство, тимчасово ставляться під сумнів. Це також дозволяє користувачам чайлдфрі висловлювати свої погляди без страху перед критикою або негативною оцінкою з боку традиційних норм суспільства.

Кальцифікація в даному контексті — це процес, при якому один дискурс (відмова від батьківства) стає домінантним, а інші (традиційні уявлення про батьківство) заперечуються та маргіналізуються. Це досягається через використання таких стратегій, як чорний гумор, відмова від участі в суперечках і імперсонування.

В результаті кальцифікації, бездітність здобуває культурне визнання та стає потужним інструментом для відновлення дискурсивної влади, позбавленої впливу традиційних, патріархальних поглядів на батьківство.

Дискурс «Взаємодія між двома дискурсами» описує процес взаємодії між двома суперечливими або відмінними дискурсами — домінантним дискурсом, який ставить дітей як необхідну частину повноцінного життя, і маргінальним дискурсом, який пропагує ідею, що життя без дітей може бути не менш значущим і повноцінним.

Заперечення — це процес, при якому користувачі відкидають певні припущення чи основні тези домінантного дискурсу про необхідність мати дітей. Вони роблять це, заперечуючи ідею, що батьківство є чимось природним або неминучим.

Протидія: передбачає активне протистояння домінантним поглядам і їх оскарження. У цьому випадку, учасники дискурсу активно відповідають на спроби оскарження їхнього бездітного вибору або на закиди, що батьківство є "обов'язковим".

Це може відбуватися через прямі заперечення, гумор, чи інші стратегії, що ставлять під сумнів правомірність норм, які диктують наявність дітей як «потрібну» частину життя.

Важливим аспектом заперечення є те, що учасники готові визнати можливість зміни думки в майбутньому, але лише в контексті того, що це не є природною або неминучою частиною їхнього життя. Наприклад, вони можуть припустити, що в якийсь момент можуть захотіти мати дітей, але це буде свідоме рішення, засноване на конкретних обставинах, як усиновлення, а не на суспільному чи родинному тиску, що змушує мати біологічних дітей.

Уникання підтримки традиційних норм. Хоча бездітні користувачі можуть погоджуватися з деякими аспектами домінантного дискурсу, вони відмовляються від надання повної легітимності ідеї, що батьківство має бути необхідним і неминучим шляхом для досягнення життєвого виконання. Вони можуть піддавати сумніву такі уявлення, пропонуючи свої альтернативи та підкреслюючи, що бездітність — це свідомий вибір, який також є цілком життєздатним і виконаним.

Гибрідізація стосується створення нових наративів, які об'єднують як домінантний, так і маргінальний дискурс. Наприклад, деякі учасники можуть використовувати комбіновані аргументи, щоб підкреслити, що рішення про дітей не є простим вибором між двома полярними крайнощами (мати дітей чи не мати), а являє собою складну інтеграцію різних життєвих принципів і особистих переконань.

Синхронна взаємодія. Це містить наративи, в яких учасники дискурсу не просто протистоять домінівному погляду, але й переосмислюють та створюють нові значення на основі обох дискурсів, ставлячи під сумнів суспільно прийняті норми. є складною і потужною формою взаємодії між маргінальним і домінантним дискурсами, яка дозволяє представникам бездітного вибору активно і рішуче протистояти традиційним уявленням про батьківство. Це може проявлятися через відкидання припущень дискурсу репродуктивної нормативності й створення нових гібридних наративів, що підкреслюють важливість інтенційності вибору та особистої автономії у прийнятті рішення про батьківство. Таким чином, синхронна взаємодія дозволяє більш комплексно та критично ставитися до домінантних норм і надає можливість створювати альтернативні значення в суспільстві.

Гібридизація полягає у поєднанні елементів підтвердження необхідності батьківства для виконання ролей в родині з елементами свідомого і добровільного рішення не мати дітей. Замість того, щоб ці дискурси взаємно заперечували один одного, вони перетворюються на комбіноване значення, яке дозволяє користувачам знайти баланс між збереженням традиційних уявлень про сім'ю та підтвердженням власного вибору.

Одним із способів гібридизації є використання пет-батьківства — концепції, коли людина бере на себе відповідальність за виховання домашньої тварини, яка в деяких випадках розглядається як заміна для біологічного батьківства. Це дозволяє користувачам поєднати елементи традиційної турботи про іншого, надання догляду залежній істоті з ідеєю

свідомого і автономного рішення не мати дітей. У цьому випадку, хоча пет-батьківство і не є рівним за значенням традиційному батьківству, воно використовується для збереження соціальних ролей опіки й турботи, що зазвичай приписуються батькам.

Розуміння «пет-батьківства» як підтвердження турботи і відповідальності: користувачі розглядають пет-батьківство як приклад турботи та відповідальності, що є важливим для деяких людей у контексті їхнього вибору не мати біологічних дітей. Вони підтверджують своє право бути турботливими й відповідальними через догляд за тваринами, що зберігає соціальну легітимність їхніх виборів, навіть якщо вони відмовляються від традиційного батьківства. Це дозволяє користувачам залишатися в межах соціальних очікувань щодо турботи про інших, при цьому утримуючи повагу до власної вибірковості й автономії. Приклад із практикою "пет-батьківства" у сім'ї: один з прикладів цього дискурсу показує, як родичі (наприклад, мати або свекруха) використовують пет-батьківство як доказ здатності людини бути турботливим батьком чи матір'ю. У наведеному прикладі, мати користувача відзначає, що її партнер може бути хорошим батьком через те, як він піклується про їхніх собак: “Ваш партнер був би чудовим батьком, подивіться, як він любить ваших собак!”. Тут видно, що хоча пет-батьківство визнається як форма турботи, воно не рівнозначне до людського батьківства. Однак це дає змогу користувачам підтвердити свою здатність піклуватися, не підкоряючись вимогам мати дітей. Важливим аспектом гибрідізації є використання термінів і титулів, таких як "пет-дідусь" або "пет-батько", що дозволяє людям зайняти соціальну роль турботи про інших, навіть якщо вони не мають біологічних дітей. У прикладі з відповіддю на запитання про «внуків» користувач зазначає: “Я не візьму участь в цьому процесі. Песики — це те, що мені підходить”. Це відповідь, яка поєднує звичайні соціальні очікування щодо сімейних ролей, але при цьому зберігає автономність вибору не мати дітей. Вибір пет-батьківства дозволяє залишатися в рамках домінантного дискурсу про турботу і піклування,

одночасно підтверджуючи свої переконання щодо автономії репродукції. Таким чином, використання концепції пет-батьківства є способом адаптації до соціальних вимог про турботу та піклування, але без зобов'язання до біологічного батьківства. Це дозволяє людям, які обрали бездітний спосіб життя, зберігати свою легітимність у соціальному контексті, не підкоряючись батьківським нормам.

Отже, дискурс гібридизації дозволяє поєднувати два раніше суперечливі дискурси — домінантного дискурсу про батьківство і маргінальний дискурс бездітних. Через концепцію пет-батьківства користувачі знаходять спосіб зберігати турботу та опіку, одночасно підкреслюючи свою свободу в прийнятті рішення про відсутність біологічних дітей. Це є прикладом того, як можна трансформувати та комбінувати різні дискурси для досягнення балансу між соціальними вимогами та особистою автономією.

2.3. Чайлдфрі та проблеми соціалізації молоді

Сучасні соціальні трансформації, зокрема в аспекті гендерної рівності та індивідуальних прав, дають можливість молоді робити свідомий вибір щодо власної ролі у суспільстві, що значною мірою визначає нові форми соціалізації.

Кардинальні зміни уявлень про гендерні ролі в сучасній культурі створили нові соціальні виклики. Одним із таких викликів є роль жінки в сьогоднішньому суспільстві. Під впливом феміністичних рухів, що виникли у XX столітті, змістилася соціальна позиція жінки в напрямку, що наближає її до традиційного чоловічого соціального статусу. Ці зміни, частково зумовлені необхідністю досягнення успіху в суспільстві, яке вимагає маскулінних або андрогінних характеристик, зробили соціально прийнятними риси, які раніше вважалися чоловічими, а традиційно жіночі риси поступово відходять на другий план.

Ці зміни призвели до появи жінки, яка активно залучена до соціального життя, що, своєю чергою, спричинило перехід жінки з приватної сфери в публічну. Цей перехід відбувся через зміну особистісних цінностей жінки, зокрема її уявлень про комфорт і задоволення в житті.

Соціальні зміни також призвели до психологічного дисонансу, адже нові ідеї та очікування часто стикаються з глибокими звичками та стереотипами, що важко змінюються. Труднощі, пов'язані з переходом до нових ролей, часто зумовлені необхідністю відмови від традиційної ідентичності, що вважається фемінною, та освоєнням нових соціальних норм і вимог.

Для багатьох сучасних жінок, які поєднують роботу та сімейні обов'язки, це може призводити до значного перевантаження і рольових конфліктів, що стають причиною психологічного дискомфорту. Гендерна ідентичність, яка відображає належність до певної статі, значно впливає на психічне і фізичне здоров'я, а також на особистісну самореалізацію, зокрема професійну.

Уявлення про гендер визначають соціальні, психологічні та біологічні характеристики статі, а також особливості соціальної поведінки, що проявляються в міжособистісних взаємодіях. Гендерні відмінності зумовлені історичною роллю чоловіків і жінок у суспільстві, а також традиційними стереотипами, що встановлюють певні очікування від поведінки людей залежно від їх статі.

Зокрема, для жінок характерні певні труднощі, що виникають через стереотипи щодо їх ролі в суспільстві та їх самореалізації. Відмінності між чоловіками та жінками стосуються не лише інтелектуальних і емоційних аспектів, але й соціальних та професійних можливостей. Зокрема, жінки часто стикаються з обмеженнями у виборі кар'єрних можливостей через суспільні норми, що наголошують на їхній ролі в сім'ї та вихованні дітей.

Жінки, які прагнуть поєднати кар'єру і сімейне життя, часто переживають рольовий конфлікт, що може призвести до вибору між

професійним успіхом і сімейними обов'язками. Це явище, яке в психології називають «відмовою від кар'єри», є наслідком соціальних уявлень, згідно з якими жінка, яка досягає професійного успіху, ризикує втратити свою жіночність.

Але це тільки один аспект проблеми. Треба розглянути проблему адаптації молоді до сучасних змін. Науковці стверджують, що процес соціальної адаптації молоді в сучасному світі стикається з численними викликами, які можуть негативно впливати на психологічне здоров’я та сприяти розвитку дисоціації особистості на оперативну частину психіки та неінтегровану особистість. У контексті зміни гендерних ролей та конкурентного середовища на ринку праці, захисні механізми психіки, такі як дисоціація, можуть виникати як відповідь на високий рівень стресу. В умовах постійних соціальних та економічних змін, де гендерні очікування та стереотипи стикаються з вимогами до професійної компетентності та успішності, люди можуть використовувати дисоціацію як стратегію уникнення. Це дозволяє зменшити емоційну напругу, яку викликають нові чи непередбачувані ситуації, зокрема у сфері професійних досягнень та особистих переконань. Дисоціація проявляється у вигляді своєрідного "заморожування" емоцій або частин переживань, що дозволяє людині уникнути відчуття перевантаження від травматичних подій, зокрема, коли гендерні стереотипи чи вимоги на ринку праці здаються занадто тяжкими для негайного усвідомлення. Наприклад, коли жінки стикаються з подвійними стандартами на роботі або коли чоловіки відчувають тиск, пов'язаний з необхідністю відповідати традиційним ролям чоловіка, постає ризик дисоціативних проявів.

Психіці може не вистачати ресурсів для того, щоб пережити усі емоції і виклики, пов'язані з цією ситуацією, тому часто виникає необхідність «відключення» частини відчуттів, щоб «пережити» цей стрес без надмірної емоційної реакції. Такий механізм, однак, має серйозні наслідки. Якщо емоції та переживання не інтегруються в досвід, вони залишаються «запечатаними»,

створюючи окремі ніші в психіці, які необхідно постійно «обслуговувати». Це може призводити до порушень у здатності адаптуватися до змін в соціальних та професійних контекстах, створюючи відчуття розриву між свідомістю й емоціями. Дисоціація, як несвідомий процес, може призводити до «розділення» функцій психіки, що означає відокремлення мислення від емоцій чи поведінки. У таких випадках людина може відчувати: порушене відчуття часу, що може бути пов'язано з постійною адаптацією до нових норм і умов праці; втрату контролю над своєю поведінкою, наприклад, у стресових ситуаціях на роботі чи в соціумі; змінені прояви чи відчуття емоцій або їхню відсутність, що є частиною реакції на відчуття безсилля в умовах гендерної нерівності або професійного тиску; зміну образу тіла, що може виникати через надмірну фокусованість на зовнішніх вимогах до вигляду або поведінки, особливо у середовищах, де зображення себе має велике значення для кар'єрного росту; втрату відчуття власної особистості, що стає актуальним у ситуаціях, коли гендерні ролі або стереотипи диктують, ким і яким чином людина повинна бути; втрату короткотривалої пам'яті про певні події чи моменти, що можуть бути надмірно болючими або травматичними.

Ці дисоціативні прояви можуть зникати з часом, часто через кілька тижнів чи місяців, особливо якщо вони були викликані пережитими стресовими подіями. Однак важливо розуміти, що дисоціація є стратегією уникнення, і надмірне уникання може заважати реальному психологічному зціленню. В умовах змінних соціальних і професійних ролей, де конкуренція на ринку праці й зміна гендерних стандартів часто викликають стрес, важливо не залишати ці емоційні переживання «вирізаними» зі свого життя, а інтегрувати їх у досвід, щоб зберігати психологічну стійкість і здатність до адаптації в умовах змін. Самореалізація особистості передбачає розвиток внутрішнього потенціалу та досягнення гармонії між особистісними, генетичними та соціальними вимогами. У цьому контексті самореалізація розглядається як процес, в якому людина здійснює себе через соціальну

взаємодію, творчість і досягнення особистих цілей. Важливою частиною цього процесу є здатність особистості долати внутрішні конфлікти та впливи зовнішнього середовища, які можуть перешкоджати розвитку.

Якщо розглядати молодь, для якої характерне позитивне ставлення до чайлдфрі, самореалізація може набувати специфічних аспектів. Відсутність традиційних ролей, пов'язаних із сімейним життям, створює перед ними як нові можливості, так і виклики. Психологи, працюючи з такою категорією молодих людей, можуть допомогти їм переосмислити соціальні стереотипи та сформувати здорові установки щодо життєвих цілей і ролей, які вони можуть виконувати в суспільстві. Проте важливо пам'ятати, що в рамках гуманістичної психології самореалізація розглядається як процес, орієнтований на досягнення глибинного сенсу і внутрішньої гармонії, а не тільки на зовнішні досягнення або відповідність соціальним очікуванням.

Дослідники стверджують, що хоча рух чайлдфрі в Україні став відомий з 2004 року, але ще й досі не сприймається так серйозно як в інших країнах через домінантну позицію традиційної моралі людей старшого покоління. Добровільний відказ від народження дітей спочатку сприймався українцями з зацікавленням, дивуванням від нового закордонного явища, але далі після більш детального огляду рух усвідомленої відмови від материнства розглядався як егоїзм, відхилення від соціально прийнятих норм, безвідповідальність тощо. У суспільстві, де роль матері й батька часто сприймається як важливий аспект особистої самореалізації, багато молодих людей можуть відчувати тиск, сприймаючи відмову від цієї ролі як «неповну» самореалізацію або невиконання соціальних стандартів. Проте, з погляду гуманістичної психології, кожна людина має унікальну внутрішню потребу в самовираженні, і це самовираження не обов'язково виявляється в традиційних ролях батьків чи матерів. Психолог може допомогти молодим людям побачити, що самореалізація може досягатися через професійну діяльність, творчість, волонтерство, самовдосконалення і внесок у розвиток суспільства через інші форми взаємодії. Однак при цьому важливо не

забувати, що для деяких людей материнство та батьківство також можуть бути важливими шляхами до глибокої самореалізації.

Зміна установки щодо життєвих цілей і ролей може допомогти молодим людям без дітей знайти себе у різноманітних соціальних контекстах. Важливо, щоб вони зрозуміли, що успіх не обов'язково визначається лише кількістю чи якістю традиційних соціальних ролей (наприклад, роль матері чи батька), а більше через усвідомлення своїх особистих цінностей, потреб і здатність зробити позитивний внесок у суспільство. Психолог може допомогти їм зрозуміти, що кожна людина визначає для себе, що таке «успіх» і як саме її шлях може відрізнятися від загальноприйнятих стандартів.

Згідно з гуманістичним підходом, психолог може допомогти молодим людям розвивати здорові установки на життєву стійкість і гнучкість, наголошувати на важливості самоприйняття і вибору власного шляху. Це охоплює прийняття того факту, що життєвий шлях кожної людини унікальний, і що самореалізація може реалізовуватися через різні напрямки, які не обов'язково залежать від традиційних уявлень про сім'ю та дітей. Проте для деяких людей саме материнство чи батьківство можуть стати важливими етапами в їхньому самовираженні, оскільки це дає можливість відчути себе частиною більшого процесу — продовження роду, виховання нової особистості й внесок у майбутнє покоління.

Крім того, важливою частиною роботи психолога є підтримка та мотивація молодих людей до розвитку особистісного потенціалу, навіть якщо цей розвиток не включає виховання дітей. В гуманістичній психології акцент робиться на тому, щоб кожна людина могла знайти своє місце у світі й реалізувати свою внутрішню природу. Проте психолог також допомагає молодим людям зрозуміти, що для тих, хто обирає материнство або батьківство як шлях самореалізації, це може бути глибоким і життєво важливим досвідом, який є частиною їхнього власного шляху самовизначення.

Отже, роль психолога в цьому контексті полягає не тільки в коригуванні зовнішніх установок, пов'язаних із суспільними стереотипами, але й у розвитку внутрішнього світу особистості, допомоги в прийнятті себе та своєї ролі у світі. Важливо допомогти кожній людині усвідомити, що самореалізація — це не одномірний процес, і вона може проявлятися у різних формах: через професійний розвиток, творчість, соціальну активність, а для деяких людей — через роль батьківства або материнства.

Відповідно до гуманістичних принципів, вибір шляху самореалізації повинен бути вільним і відповідати внутрішнім потребам особистості, забезпечуючи їй глибоке почуття гармонії та значущості. Отже, самореалізація може проявлятися в різних формах, включаючи батьківство та материнство, як важлива частина особистісного розвитку, без відкидання інших можливостей, зокрема професійних чи творчих.

У процесі психологічних практик важливим аспектом є робота з соціальним тиском та стереотипами, що можуть впливати на молодь. Під час тренінгів учасники отримують можливість побачити альтернативи традиційним моделям і визначити власні цінності, що веде до вибору позитивного ставлення до материнства та батьківства без соціального тиску.

Групові психологічні практики, що сприяють емоційній підтримці, дозволяють молодим людям відчути підтримку однодумців і покращити соціальну адаптацію до батьківства. Це також допомагає знижувати страхи й тривоги, пов’язані з майбутніми батьківськими обов'язками, і створює безпечне середовище для обміну досвідом та отримання порад.

Психологічні практики, спрямовані на переосмислення соціальних ролей, дають можливість молоді усвідомити цінність батьківства в контексті особистісного розвитку та реалізації життєвих цілей. Вони сприяють формуванню у молодих людей позитивного образу батьківства як важливої частини дорослого життя.

Тренінги та інші психологічні практики можуть мати довгостроковий позитивний ефект на ставлення до материнства та батьківства, якщо вони проводяться системно та з урахуванням індивідуальних потреб учасників. Змінюючи ставлення до батьківства, ці практики також впливають на соціальну адаптацію та покращення психологічного здоров'я молоді.

Важливим аспектом успішності психологічних практик є їх інтеграція з більш широкими соціальними ініціативами, такими як протидія та профілактика домашнього насильства.

Психологічні практики, орієнтовані на створення дружньо налаштованого до сім'ї середовища виявляються ефективним інструментом формування більш позитивного і свідомого ставлення до сімейних цінностей [28]. Вони допомагають молодим людям краще розуміти свої мотиви, знижувати вплив стереотипів і соціального тиску, а також переосмислювати роль батьківства як важливої частини життєвого шляху та самореалізації.

ВИСНОВКИ

1. У ході дослідження поняття «чайлдфрі» було виявлено, що термін «чайлдфрі» виник на початку 1900-х років і набув популярності в 1970-х, коли феміністки почали використовувати його для опису жінок, які добровільно відмовляються від материнства. Суфікс «free» підкреслює свободу вибору і відсутність зобов'язань, що є основним мотивом людей, які не хочуть мати дітей. Рух «чайлдфрі» розпочався в 1970-х роках в США з Національної Організації для Не-Батьків, що сприяло поширенню цього явища в інших країнах. У 1990-х роках Леслі Лафайєт створила віртуальну спільноту «The Childfree Network», щоб захищати права бездітних сімей і боротися з їхньою дискримінацією.Рух «чайлдфрі» в Україні став відомий з 2004 року.

2. Поколінний підхід дозволяє розглянути соціально-психологічні чинники ставлення до чайлдфрі, зокрема, через досвід соціалізації міленіалів. Міленіали, які виросли під впливом глобалізації та технологічних інновацій, орієнтовані на особистий розвиток, кар'єру та здобуття нових знань, що призводить до відмови від традиційних сімейних моделей і вибору життя без дітей. Поширення явища чайлдфрі серед міленіалів в Україні, зокрема, обумовлене економічною нестабільністю, високими витратами на житло та освіту, а також соціальними й психологічними викликами, зокрема, війною. В умовах війни й економічної нестабільності багато міленіалів в Україні переживають значні психологічні труднощі, зокрема стрес, тривогу і депресію, що впливає на їх ставлення до батьківства.

3. Згідно з результатами проведеного дослідження, в українській психологічній науці виявлено домінування феноменологічного підходу в дискурс-аналізі, який дозволяє досліджувати, як індивіди розуміють своє місце в суспільстві через відмову від дітей. Виявлено, що дискурс «чайлдфрі» виступає інструментом для вивчення того, як мова формує

суб'єктивну реальність осіб, які відмовляються від традиційних репродуктивних ролей, і допомагає їм будувати свою ідентичність. Дослідження руху «чайлдфрі» показало його значущість для гуманістичної парадигми, оскільки він ставить на перший план внутрішній світ особистості, її прагнення до самоактуалізації та самовизначення. Виявлено, що рухи на кшталт «чайлдфрі» відображають глибокі зміни в суспільних поглядах на батьківство, індивідуальні права та їх взаємодію з соціальними нормами. Аналіз дискурсу «чайлдфрі» засвідчив наявність різних мотивацій серед прихильників цього руху, серед яких можна виокремити прагнення до кар'єрного росту, екологічні та економічні аргументи, а також психологічні чинники, такі як стигматизація. Особливо важливим є те, що в Україні рух «чайлдфрі» виявився викликом традиційним соціальним стереотипам щодо ролі жінки та материнства. Це явище є частиною ширших культурних трансформацій, що призводить до суперечливих реакцій в суспільстві. Психологічні дослідження показують, що відмова від материнства чи батьківства має глибокі корені в індивідуальних потребах самореалізації, емоційної зрілості, а також ставленні до традиційних соціальних ролей.

4. Для комплексного вивчення соціально-психологічних механізмів ставлення молоді до феномену «чайлдфрі», виявлення їх взаємозв'язку з процесами соціалізації та роллю дискурсу було проаналізовано дискурс онлайн спільноти. Було вивчено конкуренційні дискурси батьківства та бездітності у взаємодії, формуючи значення батьківського статусу в наративах чайлдфрі. Важливими є моменти монологічного та діалогічного спілкування, коли один дискурс домінує, або коли обидва дискурси взаємодіють і аргументуються. Було проаналізовано демографічні характеристики користувачів, виявляючи різноманітні причини вибору бездітності, такі як небажання мати дітей або неприємні досвіди взаємодії з ними. У контексті дослідження феномену «чайлдфрі» виокремлюють два ключові дискурси: домінантний дискурс батьківства та маргіналізований дискурс бездітності. Дискурс репродуктивної нормативності підтримує ідею,

що батьківство — це природна і неминуча частина життя, яку повинна пройти кожна людина. Дискурс репродуктивної автономії пропонує альтернативне розуміння рішення не мати дітей, в контексті особистий вибір і право кожної людини визначати власний шлях до щастя та повноцінного життя.

Було виокремлено наступні стратегії.

- одноголосий монолог описує ситуацію, коли в дискурсі батьківства або бездітності домінує лише одна точка зору, що може призвести до закритості і відсутності альтернативних поглядів;

- діалогічна боротьба відбувається, коли різні точки зору на батьківство і бездітність взаємодіють і створюють більш складний та багатогранний дискурс, де одна ідея може контратакувати іншу;

- гібридизація дозволяє змішувати різні погляди на батьківство і бездітність, створюючи нові форми значень, які можуть поєднувати переваги обох точок зору;

- боротьба між коцентричними та відцентровими силами вивчає взаємодію традиційних уявлень про батьківство з альтернативними поглядами на бездітність, що дозволяє формувати нові, складні розуміння сімейного життя і самореалізації;

- кальцифікація описує процес, коли дискурс відмови від батьківства стає домінуючим, а традиційні уявлення про батьківство ігноруються або висміюються, що дозволяє бездітним людям відновити дискурсивну владу та змусити традиційні погляди поступитися;

- заперечення є стратегією, за допомогою якої учасники дискурсу відкидають ідею, що батьківство є природним або неминучим, і активно протистоять домінуючим поглядам на необхідність мати дітей;

- гібридизація дозволяє комбінувати елементи двох суперечливих дискурсів — батьківства та бездітності, створюючи нові наративи, які підкреслюють важливість особистого вибору та автономії, зокрема через концепцію пет-батьківства;

- через пет-батьківство бездітні люди можуть зберігати соціальну роль турботи та піклування, не підкоряючись вимогам традиційного батьківства, що дозволяє їм залишатися в межах соціальних норм, зберігаючи при цьому свободу вибору.

5. Психологічні практики допомагають молодим людям змінити ставлення до традиційних соціальних ролей і знайти шлях самореалізації, включаючи, але не обмежуючи, батьківство та материнство. Вони мають стати частиною сімейної політики держави.

Перспективи подальших досліджень феномену «чайлдфрі» можна поділити на кілька ключових напрямків: Подальші дослідження можуть зосередитись на глибшому аналізі взаємодії гендерних і соціальних ролей у контексті руху «чайлдфрі». Таким чином, подальші дослідження можуть зосередитись на вивченні соціально-психологічних, культурних і політичних аспектів руху «чайлдфрі», що дозволить краще зрозуміти складні механізми, які визначають вибір бездітності в сучасному суспільстві.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байєр О., Глушко О. Childfree as a new phenomenon and its individual psychological correlates. *Journal of Psychology Research, 25*(8). 2024. P. 20-26. DOI: https://doi.org/10.15421/102503

2. Байцар С. М. Напрями самореалізації особистості сучасної жінки (на прикладі соціальної сфери). URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/45320

3. «Child-free» Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/child-free. Accessed 1 Dec. 2024.

4. Горбань Г. О. Соціалізація особистості та екологічність освітнього простру. С. 117-126 URL http://appsychology.org.ua/index.php/ua/?option=com_content&view=article&id=330&Itemid=335

5. Голованова Т. П. Теоретичні засади аналізу домашнього насильства як соціальної проблеми. *Вісник Запорізького національного університету*. Педагогічні науки. 2016. Вип. № 1(26). С. 106-112.

6. .Гончарук Т. У муках: як народжують в українських пологових будинках. URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/v-mukah-kak-rozhayut-v-ukrainskih-roddomah-134491.html

7. «Деякі люди не мають права розмножуватися» – луцькі чайлдфрі розповіли, чому не хочуть дітей. URL: http://surl.li/fwmemz

8. Демографічна криза: як Україна збільшить кількість і «якість» населення за рахунок біженців діаспорян? URL: https://www.radiosvoboda.org/a/demohrafichna-kryza-ukrayina/3309 9413.html2. 2.

9. «Жодних «за», «щоб народжувати»: чому українці не хочуть мати дітей: URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-59656166

10. Зубарєв О. С. Чайлдфрі у фокусі якісних соціологічних досліджень. DOI: 10.26565/2227-6521-2021-47-03

11. Кириченко В.В. Психологія покоління «міленіалів». *Актуальні проблеми особистісного зростання:* Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції / Ред. колегія: Л. О. Котлова, Г. В. Пирог / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соц.-псих. факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2021. С.61-64. URL: http://surl.li/skklzv

12. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді: навчально-методичний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 92 с. URL: http://surl.li/uwrdpq

13. Коломієць В. М. Рух Child free та його вплив на суспільство. *Молодіжний соціологічний форум НТУ «ХПІ»*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів 18 травня 2023р. Харків: НТУ «ХПІ», 2023. 144 с. URL https://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2023/05/Zbirka_tez_Molodizhnij_forum_kaf_SiPU.pdf

14. Кравченко К.В. Соціально-психологічні особливості ставлення батьків до дитини як чинник успішності їх взаємодії. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. Київ. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015. Вип. 42. С. 17 – 24.

15. Калініна, Г. М., Малюга, М. М. Сінглтони як новий тренд XXI століття. *Український педагогічний журнал*. Вип. 4, 2020. С. 45–60. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/issue/view/30

16. Лигіна А. «Не народила ще?»: репродуктивний тиск від А до Я. URL : https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/ne-narodila-sche-reproduktivniy-tisk-vid-a-do-ya-134690.html

17. Лінінг Д. О. Феномен Чайлдфрі як прояв конфлікту з традиційними сімейними цінностями : магістерська дис. : 054 «Соціологія» . Київ, 2022. 91 с. URL: https://ela.kpi.ua/handle/123456789/52715

18. Лукасевич О. А. Психологічний аналіз феномену чайлдфрі. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. № 2. С. 81-86. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2016_2_15. Вип.

19. Малюга М., Калініна, Г. Соціальний модус CHILDFREE як змістова компонента підручника для керівника освіти. *Проблеми сучасного підручника*, Вип. № 22. 2019. С. 129–144. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-22-129-144

20. Мамчур І.В. Психологічний аналіз впливу ідеології чайлд-фрі на традиційне розуміння сім'ї. URL: https://cusu.edu.ua/images/files-2021/07/ZT_27.05.21.pdf

21. Мельничук І.Я. Атрибути духовної кризи особистості. URL: https://cusu.edu.ua/images/files-2021/07/ZT_27.05.21.pdf

22. Морозова О, Іліуц К. Чайлдфрі: прогресивне мислення чи хвороба постіндустріальних країн. URL: https://conf-cv.at.ua/forum/87-863-1 ov.ua/UJRN/pspz_2016_2_15.

23. Миронова Н. Бумери, міленіали, покоління Z – хто це? Розбираємось у теорії. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2020/02/09/239843/

24. Міленіали.URL: http://surl.li/mlqkfd

25. Осадько О. Страх тривоги: специфіка психологічної допомоги. *Психолог*. 2004. Вип. № 13. С. 9-12.

26. Покоління Z. URL: http://surl.li/yvkjvp

27. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text

30.Пилипюк С. «Ми зрозуміли, що не хочемо дітей»: чому люди стають чайлдфрі. URL : https://www.village.com.ua/village/children/children-experience/273007-childfree

28. Севедж М. Чи змінюють чайлдфрі суспільні норми. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cv231w4z37wo

29. Свідома бездітність Свідома бездітність — Вікіпедія

30. Слюсар К. С. Чайлдфрі як виклик емпіричному мисленню. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. № 3. URL : http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/3/8.pdf 2.

31. Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми: збірник тез XVI Міжнародної науково-практичної конференції / Л.М. Карамушка, Н.М.Дембицька, І.К, Зубіашвілі, О.В. Лавренко, Т.І. Мельничук; за ред. О.В.Лавренко. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 124 с. URL: http://psychology-naes-ua.institute/files/pdf/22222_1714991905.pdf

32. Стрельник О. (Не)батьківство як вибір : добровільна бездітність у наукових та суспільних дискусіях. *Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2012. URL : http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2012/2/2 2012.pdf

33. Сучасна психологія: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна психологія: проблеми і перспективи» (25 травня 2023 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 2023. 82 с. URL: http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/maket_psyholoh.-6-vyp.pdf

34. Теоретико-методологічні основи інтеграції психологічного знання / за ред. О.В. Завгородньої. Київ.: Видавничий Дім «Слово», 2020. 180 URL: http://surl.li/fflpab

35. Тищенко С. П. Феноменологічний досвід особистості у словесному вираженні: інтерпретація автобіографічних наративів. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Вип. 38. 2010. С. 306-335. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6257/

36. Todortseva Y.V. Психологічні механізми усвідомленої відмови від материнства. DOI: 10.30888/2663-5712.2022-17-02-015

37. Ткалич М. Г. Особливості гендерної ідентичності носіїв субкультури чайлдфрі / М. Г. Ткалич, А. Р. Мітіна. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 1. С. 170-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2018_1_29.

38. Улановська А. Чайлдфрі як соціальний феномен сучасності: українській кейс. URL: http://surl.li/vnwbn

39. Чайлдфрі: свобода чи страх відповідальності? Про що мовчать жінки. Вип. 13 від 02.12.2020 URL: https://www.youtube.com/watch?v=xhy63AxeaV0]

40. Шаповал А. «Чайлд-фрі» – новітня загроза зниження народжуваності. Вип. № 10. 2011. URL: https://veche.kiev.ua/journal/2568/

41. Шевченко Л. О., Кобікова Ю. В. Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях: навч. посіб. Київ, 2015. 148 с.

42. Шендрик Д. В. Повсякденні практики соціаізації сучасної молоді в соціальних мережах. URL: https://web.kpi.kharkov.ua/sp/wp-content/uploads/sites/95/2023/05/Zbirka_tez_Molodizhnij_forum_kaf_SiPU.pdf

43. Яцина О. Ф. Дітність як цінність і практика. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету.* Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 121(2). С. 222-225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2014_121(2)__49.

44. Яцюк О. Соло-мама: таємне знання жінок, які самі виховують дітей. URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/solo-mama-taemne-znannya-zhinok-yaki-sami-vyhovuyut-ditey.html

45. Як війна змінила українських дітей та які виклики на них чекають попереду? Фундація Олени Зеленської презентувала результати дослідження «Індекс майбутнього». URL: https://www.president.gov.ua/news/yak-vijna-zminila-ukrayinskih-ditej-ta-yaki-vikliki-na-nih-c-89341

46. Alexa. Top sites in United States. 2019. URL: https://www.alexa.com/topsites/countries/ US.

47. Simel Parlak, Işıl Tekin A Phenomenological Study on Voluntarily Childless Women. URL: https://cdn.istanbul.edu.tr/file/JTA6CLJ8T5/592FA321D5B241158537D72964D4E3A9

48. Bays, A. Perceptions, emotions, and behaviors toward women based on parental status. *Sex Roles: A Journal of Research*. Вип. 76(3-4). 2017. С. 138–155. URL: https://doi.org/10.1007/s11199-016-0655-5

49. Bowlby J. A secure base: Clinical applications of attachment theory. London, Routledge, 1988. 252 p.

50. Elizabeth A. Hintz Clinton L. Brown. Childfree and «binged»: A relational dialectics theory analysis of meaning creation in online narratives about voluntary childlessness. URL: https://doi.org/10.1080/03637751.2019.1697891

51. Isabela Machado da Silva Giana Frizzo To have or not to have?: A literature review about voluntarily childless couples (PDF) To have or not to have?: A literature review about voluntarily childless couples

52. Merriam-Webster.com

53. Reddit URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Reddit

54. Savage Maddy (14 лютого 2023). «Дорослі святкують життя без дітей» . Майбутнє BBC . Процитовано 30 червня 2023 р

55. Strauss W., Howe N. Generations: the history of America's future, 1584 to 2069. Harper Perennial, 1991. 538 p.

56. Suter E. A., Seurer L. M., Webb S., Grewe Jr. B., Koenig Kellas J. Motherhood as contested ideological terrain: Essentialist and queer discourses of motherhood at play in female– female co-mothers' talk. *Communication Monographs*, Vol. 82. 2015. P. 458–483. DOI:10.1080/03637751.

57. Family practices: postmodern content O Yatsyna, J Holonič, T Bokoch, V Dragun - Academic publishing Fairmont Locust AVE 1489, Fairmont, WV, USA 2021. 183 p. URL https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35131/1/1620841470672749.pdf

58. Voluntary childlessness Voluntary childlessness. URL: Wikipedia